

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»**

О. О. Лаврентьєва. Л. О. Савченко

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА ВИПУСКНИКА
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Навчально-методичний посібник для студентів
технологічно-педагогічних факультетів**

Кривий Ріг – 2016

УДК 378: 371.381 (075.8)

ББК 74.58: 74. 268

Рекомендовано вченою радою факультету дошкільної і технологічної освіти ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет» (протокол №5 від 14 січня 2016 року)

Кваліфікаційна робота випускника педагогічного університету :
навчально-методичний посібник для студентів технолого-педагогічних факультетів / авт-укл. Лаврентьєва О.О., Савченко Л.О. – Кривий Ріг : КДПУ. – 62 с.

АВТОРИ-УКЛАДАЧІ

Лаврентьєва О. О. – завідувач кафедри загальнотехнічних дисциплін та професійного навчання ДВНЗ «КДПУ», доктор педагогічних наук, доцент;

Савченко Л. О. – завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти ДВНЗ «КДПУ», доктор педагогічних наук, доцент

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Антоненко І. І. – доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін та професійного навчання ДВНЗ «КДПУ», кандидат технічних наук, доцент;

Яковлева В. А. – доцент кафедри педагогіки та методики технологічної освіти ДВНЗ «КДПУ», доктор педагогічних наук, доцент

У навчально-методичному посібнику розглядається структура та зміст методики проведення педагогічного дослідження, яке подається у вигляді кваліфікаційної, магістерської роботи. Мета даного посібника – допомогти майбутнім спеціалістам та магістрам у проведенні науково-педагогічного дослідження, написанні, підготовці до захисту кваліфікаційної роботи, що є підсумком підготовки фахівця у вищому навчальному закладі.

Рекомендується бакалаврам, магістрам вищих педагогічних навчальних закладів.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЕТАПИ ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ	6
СТРУКТУРА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	18
ЗМІСТ ОСНОВНИХ РОЗДІЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ	22
ОРГАНІЗАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
Підбір й пошук науково-педагогічної літератури	25
Робота з науково-педагогічною літературою	27
Стиль наукової роботи	28
Дослідницька або дослідно-експериментальна частина кваліфікаційної роботи	29
Статистична обробка результатів експерименту	34
Інтерпретація отриманих даних. Якісна та кількісна обробка результатів дослідницької роботи (експерименту).....	37
ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	41
Оформлення ілюстративного матеріалу.....	43
Оформлення й посилання на таблиці	43
Бібліографічний опис	44
Посилання на літературні джерела у змісті кваліфікаційної роботи	47
ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ ТА ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ	51
Захист кваліфікаційної роботи	52
Критерії оцінки кваліфікаційної роботи	54
ПІСЛЯМОВА.....	56
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ГЛОСАРІЙ.....	59

ВСТУП

Інтеграційні явища в галузі вищої освіти, що надзвичайно активно відбуваються у європейському просторі, знайшли своє відображення й в Україні, яка стала повноправним членом Болонського процесу. Сьогодні в умовах вищого навчального закладу акцентується на якості освіти, на формуванні самостійних та свідомих, творчих та ініціативних працівників в обраній галузі професійної діяльності.

Підготовка кваліфікованих фахівців у вищих навчальних закладах України здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ступеневою освітою), згідно до освітньо-професійних програм або безперервно, залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Повна вища освіта завершується присудженням здобувачеві освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» або «магістр». Логічним підсумком підготовки фахівця є захист кваліфікаційної роботи на засіданні Державної екзаменаційної комісії.

Кваліфікаційна робота – це самостійна науково-дослідницька робота, яка виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного захисту і отримання освітньої кваліфікації. Її **мета** – систематизація, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань випускника зі спеціальності. А саме:

- застосування студентом набутих знань за фахом навчання на практиці при розв'язанні конкретних наукових, технічних, виробничих і педагогічних, а також освітніх і культурних завдань;

- розвиток в студента навичок самостійної роботи й оволодіння ним методикою дослідження й експериментування;

- з'ясування рівня підготовленості студентів до творчої роботи в умовах перебудови вищої системи освіти на засадах Болонського процесу.

Основне **завдання** автора кваліфікаційної роботи – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні науково-практичні завдання.

Ця випускна кваліфікаційна праця наукового змісту має внутрішню єдність і відображає хід та результати розробки вибраної теми.

Під час оцінювання якості виконання кваліфікаційної роботи виходять з того, що студент повинен **уміти**:

- формулювати мету і завдання дослідження;

- складати план дослідження;

- вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій;

- використовувати сучасні методи наукового дослідження, модифікувати наявні та розробляти нові методи, виходячи із завдань конкретного дослідження;

- обробляти отримані дані, аналізувати й синтезувати їх на базі відомих літературних джерел;

- оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог, у вигляді звітів, рефератів, статей;

- втілювати отримані знання у практику, конкретні методики та технології зі

спеціалізації навчання;

- знаходити шляхи впровадження різних технологічних напрямків у педагогічну практику сучасної школи.

Виконання кваліфікаційної роботи вимагає від випускника вищого навчального закладу не тільки гарної підготовки у обраній спеціальності, але й оволодіння методикою дослідження, тобто навичками і прийомами наукової праці, виробленими в процесі розвитку науки. Проте практика свідчить, що значна частина студентів, які починають працювати над кваліфікаційною роботою, бувають недостатньо підготовлені в цьому відношенні. Науковому керівникові, звичайно, доводиться починати свої консультації з питань, які не стосуються наукової проблеми кваліфікаційної роботи, а є організаційно-методичними – підготовка й проведення науково-педагогічного дослідження, написання й оформлення роботи.

Саме для допомоги у розв'язанні типових проблем студентів у підготовці та захисті кваліфікаційної роботи надаються ці науково-методичні рекомендації.

Зміст посібника складений на основі нормативних документів, Положення про кваліфікаційну роботу з урахуванням специфіки фахової підготовки студентів технолого-педагогічних спеціальностей.

ЕТАПИ ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Умовно виконання кваліфікаційної роботи можна представити у вигляді семи взаємопов'язаних етапів.

Вибір теми – це перший і дуже відповідальний момент наукової роботи. Від правильного вибору теми багато в чому залежить успіх її виконання. Тому студент повинен добре поміркувати над вибором теми кваліфікаційної роботи. Необхідно враховувати наукову і практичну актуальність теми, наявність потрібної літератури, матеріалів для виконання, актуальних умінь та навичок роботи у даній галузі трудового навчання та технологій, можливість впровадити цей напрямок дослідження у практику роботи школи або ВНЗ, відповідність теми інтересам і можливостям автора.

Тематика кваліфікаційних робіт розробляється випусковою кафедрою. Студенти самостійно обирають із переліку, який є на кафедрі, ту чи ту тему. Але вони й самі можуть запропонувати тему роботи, виходячи з її актуальності, відповідності фахові, зі своїх наукових та практичних інтересів та сучасного стану розвитку техніки і технологій, визначальних для обраної проблеми. У більшості випадків кваліфікаційна робота студента є продовженням курсової роботи як з методики технологічної освіти, так і з педагогіки.

Під час розробки і обрання тематики кваліфікаційних робіт повинні враховуватися інтереси й інших кафедр навчального закладу – педагогіки, психології та особливості майбутньої діяльності випускника.

Тематика кваліфікаційних робіт коригується з урахуванням нагромадженого на кафедрах досвіду, побажань спеціалістів, які беруть участь у рецензуванні робіт, і рекомендацій Державної екзаменаційної комісії (ДЕК).

Кваліфікаційна робота має свою специфіку, її деталі завжди потрібно узгоджувати з науковим керівником.

Організацію і контроль за процесом підготовки та захисту кваліфікаційних робіт здійснює завідувач кафедри. Безпосереднє керівництво виконанням кваліфікаційної роботи забезпечує науковий керівник із числа професорсько-викладацького складу тієї кафедри, на якій студент проводить дослідження. Якщо робота виконується за межами навчального закладу, додатково затверджується відповідальний консультант тієї наукової установи чи освітньо-виховного закладу, де студент проводить свої дослідження.

Перший етап включає *обґрунтування теми, вибір об'єкта, предмета та визначення мети дослідження.*

При з'ясуванні об'єкта, предмета і мети дослідження необхідно зважати на те, що між ними і темою кваліфікаційної роботи є системні логічні зв'язки.

Об'єктом дослідження є вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації. Тобто об'єктом є частина об'єктивної реальності.

Предмет дослідження – є частиною об'єкту, це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Отже, предмет дослідження є вужчим, ніж об'єкт.

|| Об'єкт дослідження – це частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини як соціальної істоти (суб'єкта).

|| Предмет дослідження є таким його елементом, який включає сукупність властивостей і відношень об'єкта, опосередкованих людиною (суб'єктом) у процесі дослідження з певною метою у конкретних умовах.

Визначаючи об'єкт, треба знайти відповідь на запитання: що розглядається? Водночас, предмет визначає аспект розгляду, дає уявлення про зміст об'єкта дослідження, про те, які нові відношення, властивості, аспекти й функції об'єкта розкриваються. Іншими словами, об'єктом виступає те, що досліджується. А предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення.

Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне і часткове. У об'єкті виокремлюється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього повинна спрямовуватися увага виконавця кваліфікаційної роботи, оскільки предмет дослідження зазвичай відображає тему роботи, яка вказується на титульному аркуші як її назва.

Правильне, науково обґрунтоване визначення об'єкта дослідження – це не формальна, а суттєва, змістова наукова акція, зорієнтована на виявлення місця і значення предмета наукових пошуків.

|| У ході виконання кваліфікаційної роботи варто слідкувати за тим, щоб не вийти за межі розгляду об'єкту дослідження.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також з кінцевим результатом і шляхом його досягнення. Кінцевий результат дослідження передбачає вирішення студентами проблемної ситуації, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній практиці і вимогами суспільства до його більш ефективного функціонування. Кінцевий результат відбиває очікуваний від виконання позитивний ефект, який формулюється двоступенево: перша частина – у вигляді суспільної корисності; друга – у вигляді конкретної користі, віднесеної до основного предмета дослідження.

Уже на початку дослідження дуже важливо якомога конкретніше уявити собі загальний результат дослідження, його мету і здійснити процес цілепокладання (спрогнозувати мету).

Педагогічна мета – не плід фантазії, а результат передбачення, заснованого на зіставленні педагогічного ідеалу і потенційних резервів перетворення реальних процесів і явищ педагогічної дійсності. Отже, мета – це обґрунтоване твердження про загальні кінцеві або проміжні результати пошуку.

Важливим і необхідним етапом дослідження є конкретизація загальної мети у системі дослідницьких завдань.

Визначення теми, об'єкта і мети дослідження складає, за своєю суттю, єдиний нерозривний процес. Щоб правильно їх визначити, слід врахувати логічні зв'язки між об'єктом, предметом, темою і метою дослідження.

Наприклад, покажемо відповідно до теми об'єкт, предмет та мету дослідження, які можуть бути розглянуті у кваліфікаційній роботі випускника індустріально-педагогічного факультету.

⇒ **№1. Тема:** *„Розробка та методика використання навчально-контролюючих програм на уроках технологій (на матеріалі вивчення розділу „Конструювання і моделювання швейних виробів”, 10 клас)“.*

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках технології у старшій школі.

Предмет дослідження – методика використання навчально-контролюючих програм на уроках технологій при вивченні розділу „Конструювання та моделювання швейних виробів”, 10 клас.

Мета дослідження – розробити навчально-контролюючу програму та методичні рекомендації до використання навчально-контролюючих програм на уроках технологій при вивченні розділу „Конструювання та моделювання швейних виробів”, 10 клас.

⇒ **№2. Тема:** *Виховання відповідального ставлення учнів до праці на уроках (на матеріалі вивчення розділу програми „Трудове навчання” (обслуговуюча праця) „Технологія виготовлення вишитих виробів”, 9 кл.)*

Об'єктом дослідження є трудове виховання учнів у сучасній загальноосвітній школі.

Предметом дослідження є педагогічні умови успішного виховання відповідального ставлення учнів до практичної роботи на уроках трудового навчання при вивченні розділу „Технологія виготовлення вишитих виробів”, 9 кл.

Мета дослідження: виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови успішного виховання відповідального ставлення учнів до праці на уроках; експериментально перевірити педагогічну ефективність запропонованих методик проведення уроків обслуговуючої праці.

⇒ **№3. Тема:** *Відродження національної культури засобами навчально-виховного процесу на уроках трудового навчання (на матеріалі вивчення розділу „Технологія приготування кулінарних страв”, 9 кл.)*

Об'єктом дослідження є процес національного виховання учнів у середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – педагогічні умови, що сприяють відродженню національної культури на уроках трудового навчання.

Мета: визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови, за якими успішно буде відроджуватися національна культура на уроках трудового навчання, та дослідним шляхом перевірити педагогічну ефективність розроблених і запропонованих методик проведення уроків і виховного заходу.

Другий етап дозволяє визначити завдання дослідження на основі проведеного літературного огляду стану проблеми, яка вивчається під кутом зору його мети.

Основною методологічною вимогою до виконання огляду є наявність чітко поставленої мети і конкретного об'єкта дослідження.

Для проведення літературного огляду з теми дослідження доцільно насамперед скласти план і продумати його структуру. План повинен відтворювати основний зміст огляду, а структура – форму його втілення.

Завдання дослідження можуть включати в себе наступні елементи:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, виявлення сутності ключових понять, явищ, процесів, подальше вдосконалення їх визначення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

- всебічне (за необхідності й експериментальне) вивчення практики, труднощів, їх причин, типових особливостей використання. Таке вивчення дає змогу уточнити, перевірити дані, опубліковані в спеціальній літературі, періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження теми й навчально-виховного процесу;

- обґрунтування необхідної системи заходів для вирішення даної проблеми (це обґрунтування, з одного боку, спирається на теоретичні дані, отримані автором у процесі вирішення першого завдання свого дослідження, а, з іншого, – на матеріали аналізу навчально-виховного процесу, тобто на дані вирішення другого завдання дослідження. Обґрунтування системи заходів практично співпадає з конкретизацією гіпотези дослідження);

-експериментальна перевірка запропонованої системи заходів щодо відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально можливих у відповідних умовах результатів вирішення даної проблеми при певних витратах часу і зусиль;

-розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження у навчально-виховному процесі загальноосвітніх та нових типів шкіл, вищих навчальних закладів різних рівнів;

-здійснення конкретних заходів, що відповідає практичному втіленню розробки теми дослідження, а саме: роботи за певним напрямом технічної чи обслуговуючої праці (макету, виробу, плетіння, креслення тощо).

Звичайно, коло завдань дослідження залежить від можливостей самого дослідника, рівня його фахової підготовки й попереднього досвіду наукової роботи, наявності часу та матеріально-технічного забезпечення.

Все це повинні мати на увазі студент і його науковий керівник під час формулювання й постановки завдань дослідження в межах кваліфікаційної роботи.

До наведених вище тем науково-педагогічних досліджень наводимо приклади завдань.

☞ До теми: *„Розробка та методика використання навчально-контролюючих програм на уроках на уроках технологій (на матеріалі вивчення розділу „Конструювання і моделювання швейних виробів”, 10 клас)“*. Враховуючи об'єкт, предмет, мету дослідження, можуть бути поставлені такі завдання:

1. Дослідити стан використання навчально-контролюючих програм у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

2. Розкрити класифікацію комп'ютерних навчальних програм.
3. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови успішного використання навчально-контролюючих програм у навчально-виховному процесі.
4. Розробити методичні рекомендації щодо використання навчально-контролюючих програм на уроках технологій при вивченні розділу „Конструювання і моделювання швейних виробів” 10 клас та дослідницьким шляхом перевірити їх результативність.

➤ До теми: *Виховання відповідального ставлення учнів до праці на уроках трудового навчання (на матеріалі вивчення розділу „Технологія виготовлення вишитих виробів”, 9 кл.)* поставлена мета визначили такі **завдання** роботи:

1. Визначити стан проблеми виховання відповідального ставлення учнів до праці в педагогічній теорії та практиці.
2. Розкрити методи виховання відповідального ставлення учнів до праці.
3. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови успішного виховання відповідального ставлення учнів до праці на уроках.
4. Розробити методичні рекомендації щодо виховання в учнів відповідального ставлення до праці на уроках трудового навчання.
5. Розробити методику проведення занять трудового навчання на теми: „Колірна гама у вишиванні різних видів гладі. Технологія виконання художньої гладі”, „Стилізація рисунків для вишивання. Технологія виконання полтавської і білої гладі” та виховного заходу на тему „З поглядом у майбутнє”.
6. Дослідницьким шляхом перевірити педагогічну ефективність запропонованої методики виховання відповідального ставлення учнів до праці на уроках трудового навчання – „Технологія виготовлення вишитих виробів”, 9 кл.

➤ Тема: *Відродження національної культури засобами навчально-виховного процесу на уроках трудового навчання (на матеріалі вивчення розділу „Технологія приготування кулінарних страв”, 9 кл.)* можна поставити такі **завдання** дослідження:

1. Вивчити стан проблеми відродження національної культури на уроках трудового навчання у психолого-педагогічній літературі
2. Розкрити сутність, зміст і функції національної культури.
3. Обґрунтувати процес формування національної свідомості і патріотичних почуттів як основи культурно-історичного розвитку нації.
4. Виявити і обґрунтувати педагогічні умови успішного відродження національної культури на уроках трудового навчання.
5. Розробити методичні рекомендації щодо організації відродження національної культури на уроках трудового навчання при вивченні розділу „Технологія приготування страв”.
6. Розробити та дослідницьким шляхом перевірити педагогічну ефективність розробленої методики уроків трудового навчання при вивченні розділу „Технологія приготування страв”, 9 клас та виховного заходу.

Отже, правильно побудована система завдань (або, як часто висловлюються, «дерево цілей», «черга задач») визначає «маршрут» пошуку й виконання кваліфікаційної роботи, уточнює, у якій послідовності потрібно вирішувати проблему. Формування такого «дерева» найчастіше відбувається шляхом

з'ясування того, що необхідно дізнатись, з'ясувати для отримання результату, досягнення мети. Після цього відбувається «протилежне сходження» від мети до вихідних позицій.

Третій етап включає відпрацювання гіпотези та теоретичних передумов дослідження.

Гіпотеза є одним із методів розвитку наукового знання, а також структурним елементом наукової теорії. Вона має формулюватись як таке припущення, що дає можливість на основі ряду факторів зробити висновок про існування об'єкта, про зв'язок між явищами або причинами явища. Гіпотеза має формуватись так, щоб з її змісту чітко проглядалися положення, які потребують доведень, захисту. Гіпотеза справедливо вважається головним методологічним стрижнем будь-якого дослідження.

Для висунення гіпотези потрібне не тільки ґрунтовне вивчення стану справи, наукова компетентність, але й здійснення хоча б частини діагностичного обстеження на основі спостереження, опитування, анкетування, тестування, вивчення літератури (джерельної бази) та інших науково-педагогічних методів.

Для правильної побудови будь-якої гіпотези перш за все необхідно пам'ятати, що вона повинна бути конкретною. Під *конкретністю* розуміється її глибина, відповідність меті й завданням дослідження.

|| Гіпотеза повинна відповідати конкретній меті та описувати конкретний об'єкт дослідження.

При побудові гіпотези слід пам'ятати, що умовивід іде від наслідку (того чи того факту, явища) або від схожості наслідків (чи ознак) до схожості основ.

Подальше дослідження полягає у перевірці гіпотези. Необхідність її впливає з самої суті гіпотези як припущення. Перевірена, обґрунтована, підтверджена дослідженнями, фактами, аргументами, гіпотеза перетворюється в достовірне знання, у теорію.

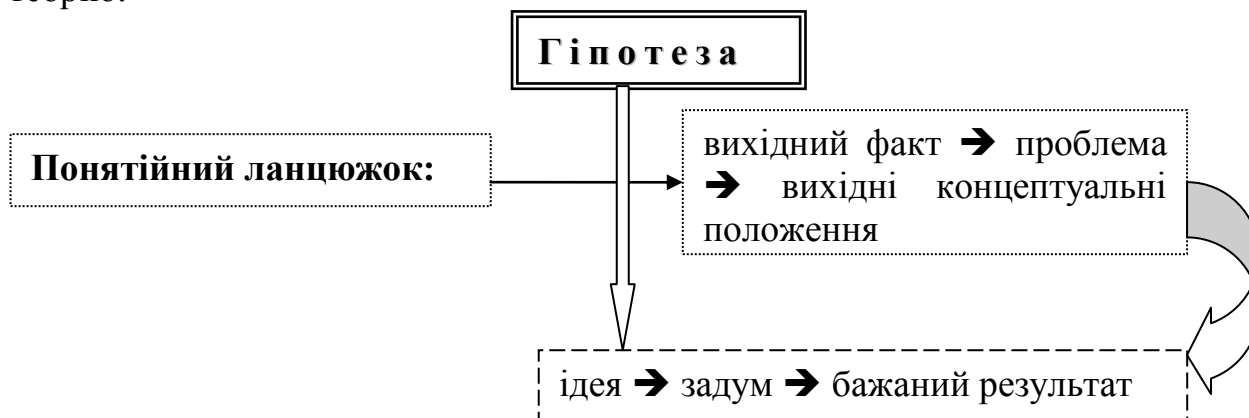

Рис. 1. Ілюстративна схема понятійного ланцюжка висунення гіпотези дослідження

Використання даного «понятійного ланцюжка» у побудові гіпотези можна чітко прослідкувати в інноваційних пошуках.

Змістовий бік гіпотези доцільно розглядати в єдності з її мовним (літературним) оформленням. Гіпотезу доцільно формулювати за схемою: «Якщо ..., то ..., оскільки ...», що дає можливість реалізувати описову, пояснювальну і прогностичну функції гіпотези.

Наведені нижче гіпотези підтверджують дану думку.

Процес розвитку гіпотези відбувається в кілька етапів:

- вивчення об'єкта дослідження шляхом накопичення емпіричних та теоретичних знань;
- виокремлення на їх основі гіпотетично нових знань про нього;
- обрання методів дослідження задля доведення сформульованої гіпотези;
- доведення (або спростування) гіпотези, її уточнення та переконання у її істинності.

Під час дослідження іноді висуваються **кілька** гіпотез, одна з яких виявляється правильним припущенням. Гіпотеза повинна задовольняти такі вимоги:

- бути обґрунтованою, відповідати науковим знанням;
- бути принципово простою та зрозумілою;
- мати логічно однозначне формулювання;
- включати теоретичне пояснення висунутого припущення;
- допускати (передбачати) емпіричну перевірку [11].

Для кваліфікаційних робіт студентів технолого-педагогічних спеціальностей у гіпотезі має бути відображена можливість виявлення та використання нових підходів, технік у галузі трудового навчання та технологій, а також позитивні зміни, що можуть статися, якщо у педагогічну практику школи будуть внесені певні удосконалення, впроваджені умови, навчальні програми, курси.

Проілюструємо це на прикладах тем кваліфікаційних робіт, що розглянуті нами.

➤ Для 1-ї роботи **наукова гіпотеза** полягала у тому, що використання навчально-контролюючих програм на уроках трудового навчання при вивченні розділу „Конструювання та моделювання швейних виробів” буде більш ефективним за таких умов: доступності й посильності навчального матеріалу, розподілу його за ступенями складності; наявності блоків допомоги та технологій демонстрації у комп'ютерній програмі; перевірки знань за допомогою тестових завдань.

➤ Для 2-ї теми **наукова гіпотеза** може полягати в тому, що виховання в учнів відповідального ставлення до праці на уроках трудового навчання при вивченні розділу „Технологія виготовлення вишитих виробів” у 9-му класі, буде більш успішним, якщо: проводити уроки на засадах сучасних методів виховання відповідального ставлення учнів до праці; створювати необхідні педагогічні умови, за яких успішно виховується відповідальне ставлення учнів до праці; розробляти й використовувати спеціальні методики проведення уроків, за якими більш успішно виховується відповідальне ставлення учнів до праці.

☞ Для 3-ї теми можна так сформулювати **наукову гіпотезу**: відродження національної культури на уроках трудового навчання буде більш успішним, якщо: сприяти формуванню в учнів національної свідомості; створювати педагогічні умови, за якими успішно відроджується культура на уроках; застосовувати розроблені і запропоновані нами методичні рекомендації з проведення уроків цього напрямку; використовувати на уроках та на виховних заходах методики, що сприяють відродженню національної культури.

Четвертий етап включає розробку програми виконання кваліфікаційної роботи, методики дослідження та його проведення.

Програмою є *план*, в якому зазначені послідовність і зміст етапів теоретичного чи експериментального дослідження.

Методика містить опис методів, систему прийомів, які будуть використані для дослідження. Вона відповідає на запитання: *як, яким способом проводити дослідження?*

Правильно вибрана методика є запорукою успішного виконання дослідження, непродумана – призводить до помилок, унаслідок яких накопичується багато безсистемно зібраного матеріалу, що не дає можливості зробити які-небудь висновки.

Для вирішення конкретних завдань дослідження використовуються відповідні методи, які класифікуються за різними ознаками.

За призначенням розрізняють в одному випадку методи збору фактичного матеріалу, його теоретичної інтерпретації, спрямованого перетворення.

У іншому випадку виокремлюють методи діагностики, пояснення, прогнозування, корекції, статистичної обробки матеріалу тощо.

За рівнем проникнення в сутність вирізняють групу методів емпіричного дослідження, заснованого на досвіді, практиці, експерименті, методи обробки матеріалів і методи теоретичного дослідження, пов'язані з абстрагуванням від чуттєвої реальності, побудовою моделей, проникненням у сутність досліджуваного.

Щоб обрати той чи той метод, і тим більше для того, щоб визначити групу методів, які дають можливість провести пошукову дослідницьку роботу, необхідно детальніше познайомитися з кожним із них, виявити типові дослідницькі процедури (комплексні методики).

Наведемо найбільш вживані, апробовані й результативні методи, їх групи.

✓ Методи вивчення філософської, технічної, фольклористичної, мистецтвознавчої, психологічної, педагогічної та методичної літератури; аналіз, порівняння та узагальнення вітчизняного й світового досвіду використання технології виготовлення об'єктів праці, технік підготовки майбутніх учителів до здійснення трудового та політехнічного виховання, спостереження за навчально-виховним процесом у школі; анкетування, інтерв'ювання й тестування учнів, студентів та вчителів; констатувальний і формувальний експерименти; статистичні методи обробки експериментальних даних.

✓ Або *методи дослідження*: науково-історичний, історико-діалогічний, проблемний і логічний аналіз, теоретичний аналіз філософської, історичної, технічної, педагогічної літератури, дослідження архівних джерел; систематизація та класифікація виявлених понять, педагогічних фактів та явищ, хронологічний, системно-структурний і ретроспективний методи; порівняння, зіставлення, теоретичне узагальнення, вироблення висновків, метод ситуаційного аналізу в рамках історичного контексту.

Іноді методи дослідження групують у такий спосіб:

- *теоретичні*: ретроспективний і системно-структурний аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація, моделювання, аналітико-синтетичний розгляд виробів, макетів, креслень (мається на увазі, що тут з'ясовувався стан досліджуваної проблеми в науковій літературі, здійснювався пошук нових закономірностей удосконалення процесу формування певних рис школярів засобами обслуговуючої праці);

- *емпіричні*: констатувальний, формувальний і контрольний експерименти (перевірялись, обґрунтовувались теоретичні прогнози, з'ясовувався стан проблеми у практичній діяльності сучасної школи); анкетування, бесіда, інтерв'ю, спостереження, гра, колізія (досліджувався реальний досвід організації процесу формування рис особистості школярів);

- *математичні*: реєстрація, ранжирування, екстраполяція, (опрацьовувались отримані експериментальні дані, встановлювались кількісні залежності між явищами дослідження).

Або:

- *теоретичні*: аналіз технічної, методичної, психолого-педагогічної літератури, осмислення новаторського і передового досвіду з досліджуваної проблеми; аналіз та узагальнення одержаної інформації, експериментальних (дослідницьких) даних; класифікація, індукція, дедукція, побудова аналогій, моделювання, порівняння;

- *емпіричні*: методи діагностики та масового збору інформації (тестування за методами Роршаха, Е.Торренса тощо, адаптовані відповідно до завдань дослідження; анкетування, бесіди); спостереження, моделювання; діагностичний, констатувальний, формувальний експерименти; праксиметричні методи (аналіз продуктів діяльності учнів);

- *методи математичної обробки результатів*, чисельні методи із застосуванням комп'ютера.

Зрозуміло, що наведені вище методи є лише прикладом, а для кожного дослідження вони будуть своїми, специфічними, такими, що найбільш повно реалізують поставлену мету та завдання.

Сформульовані вище дефініції: об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза й методи дають можливість написати «Вступ» до кваліфікаційної роботи.

⊗ Серед більшості виконавців кваліфікаційних робіт існує думка про те, що Вступ до роботи варто писати після завершення дослідження, адже тоді більш цілісно можна описати окремі моменти роботи. Це не зовсім правильно!

Якщо не визначені об'єкт, предмет та мета роботи, не поставлені завдання - виконання дослідження буде відбуватися непослідовно, може призвести до зайвих витрат часу, який піде на опрацювання понять, що лежать за межами об'єкту та предмету роботи.

Зауважимо, що у Вступі є також опис практичної значущості теми дослідження, інформація про апробацію та базу дослідження, які можуть бути зазначені вже на останніх етапах роботи – матеріальному втіленні кваліфікації роботи. Більш конкретно на змісті окремих розділів роботи ми зупинимось нижче.

Накопичені у процесі чотирьох етапів дані, що безпосередньо чи опосередковано стосуються теми кваліфікаційної роботи, прийнято вважати основою наукового дослідження. Узагальнені результати опрацювання літератури з проблеми дослідження знаходять своє місце у змісті Розділу 1.

Рівень достовірності основних результатів і висновків наукового дослідження підвищується, якщо вони базуються на дослідницьких та експериментальних даних.

На **п'ятому етапі** відбувається робота над практичною частиною кваліфікаційної роботи, опис якої, техніка виконання відповідає змісту Розділу 2. Цей етап включає вивчення й узагальнення методів та технологій роботи над конкретним технологічним проектом, його виконання, виставку й оцінку фахівцями. Важливим й необхідним для студентів-випускників технологічно-педагогічних спеціальностей є робота над питаннями охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Шостий етап включає обробку та аналіз результатів дослідницької роботи або педагогічного експерименту, що проводилися згідно з розробленою програмою і методикою, а також формулювання висновків і рекомендацій з цього аспекту дослідження.

Залежно від теми, змісту, масштабів, умов, мети та інших характеристик конкретного педагогічного дослідження, техніка, прийоми і напрями обробки отриманих даних можуть бути різними.

Зупинимось на типових положеннях ходу дослідження і розглянемо їх у логічній послідовності.

1. Для обробки даних на етапі вибору і обґрунтування теми необхідно, щоб дослідник володів інформацією, яка дає можливість оцінювати тему з різних сторін: потреба в її розробці; актуальність для педагогічної теорії і практики; недостатня вивченість; цінність і важливість для педагогічного прогресу тощо.

2. Особливістю обробки фактів на етапі постановки проблеми є угруповання фактів за двома критеріями: протиріччя між тим, що існує в педагогічній науці й практиці та тим, що повинно бути.

3. Під час обробки даних на етапі констатації стану дослідження проблеми студент має справу з великою кількістю фактів різноманітних джерел інформації, їх треба уміло розсортувати, відібрати найнеобхідніші. При цьому слід пам'ятати,

що обробці підлягають не тільки дані педагогічної науки, але й суміжних галузей знань, де висвітлюються ті чи ті аспекти обраної проблеми, зокрема техніки і технологій.

4. Обробка конкретних даних проводиться і на етапі констатувального вивчення педагогічного досвіду, причому беруться до уваги всі його види: передовий, новаторський, позитивний, негативний, типовий, одиничний, колективний, індивідуальний досвід.

5. Великого мистецтва вимагає обробка всього комплексу отриманих матеріалів на етапі оформлення підсумків наукової роботи. Автор дослідження постає перед необхідністю такого впорядкування фактів, ідей, положень, яке дає можливість чітко, конкретно, аргументовано сформулювати висновки, де кристалізуються зроблені по темі наукові відкриття та методичні знахідки.

У творчості дослідника, який займається проблемами педагогіки, найскладнішим завданням є інтерпретація отриманого й опрацьованого фактичного матеріалу. На жаль, науковці часто обминають етап обговорення, тлумачення фактів і відразу переходять до висновків. Звичайно, добре опрацьовані матеріали, впорядковані й оформлені в таблиці, малюнки, схеми, діаграми тощо, можуть бути основою для висновків. Однак, без всебічного роз'яснення, тлумачення, з процесом якого повинен бути ознайомлений читач, висновки будуть мало або зовсім необґрунтованими і непереконливими, зрештою, і сам дослідник багато втрачає. З поля його зору випадають цінні характеристики фактичного матеріалу, які відповідають змісту проробленого, пояснюють сутність запропонованих підходів.

Результатом цього етапу дослідження є написання Розділу 3 й коротких висновків до нього, а узагальнення всієї кваліфікаційної роботи знаходить відображення у **ВИСНОВКАХ**.

На останньому **сьомому етапі** кваліфікаційна робота оформлюється, рецензується, остаточно готується до захисту.

Отже, можна розглянути **хід виконання** кваліфікаційної роботи у такій послідовності:

1. Вибір теми, ознайомлення з нею, її обґрунтування.
2. Виявлення та відбір літератури з теми.
3. З'ясування об'єкта, предмета, визначення мети й завдань дослідження.
4. Складання робочої картотеки літератури з теми.
5. Вивчення та конспектування літератури з теми дослідження.
6. Складання попереднього плану роботи, узгодження його з керівником.
7. Викладення тексту згідно зі структурою роботи.
8. Виконання поетапної роботи з практичного втілення певного технологічного напрямку.
9. Вивчення педагогічного досвіду роботи з означеної проблеми, проведення дослідницької роботи, а у ряді випадків – констатувального етапу педагогічного експерименту.
10. Проведення апробації запропонованих методик, підходів тощо, або у

ряді випадків – формувального етапу педагогічного експерименту, підбиття його підсумків.

11. Формулювання висновків та рекомендацій

12. Написання вступу та огляду літератури з теми дослідження.

13. Оформлення списку використаних джерел та додатків.

14. Подання чорнового варіанту роботи науковому керівникові, консультантам.

15. Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника та консультантів, підготовка роботи до рецензування, отримання рецензій.

16. Доопрацювання роботи з урахуванням рекомендацій рецензентів, остаточне редагування тексту, практичного проекту, чистове оформлення роботи, підготовка її до захисту.

Студент разом з науковим керівником та консультантами складає план своєї роботи, у якому зазначаються конкретні строки (див. табл. 1).

Таблиця 1

План виконання кваліфікаційної роботи

<i>№</i>	<i>Зміст роботи</i>	<i>Термін виконання</i>
1.	Вибір теми, її обґрунтування та теоретичне опрацювання об'єкту дослідження	Травень попереднього року навчання
2.	Робота над Розділом 1	Вересень, жовтень
3.	Виконання практичної частини роботи	Листопад – березень поточного навчального року
4.	Виконання педагогічної частини кваліфікаційної роботи	Вересень – лютий
5.	Узгодження виконання педагогічної частини роботи з консультантом	До березня
6.	Показ практичного проекту за темою кваліфікаційної роботи, його рецензування	Березень
7.	Оформлення роботи, отримання рецензій	Травень
8.	Процедура захисту кваліфікаційної роботи	Червень

У подальшому ми розглянемо яким чином слід оформлювати роботу, а також структурувати її.

Питання для самоконтролю:

1. Як визначається тема кваліфікаційної роботи? Чи може студент обрати її самостійно? На що при цьому він повинен спиратися?

2. Що є об'єктом дослідження, його предметом? Які питання слід поставити, щоб визначити об'єкт, предмет, мету кваліфікаційної роботи?

3. Як формулюється гіпотеза дослідження?

4. Що таке методи дослідження? Які методи та їх групи Ви знаєте?

5. Назвіть етапи виконання кваліфікаційної роботи.

СТРУКТУРА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота складається із вступу, кількох розділі (які, зазвичай, діляться на підрозділи), коротких та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг роботи визначається чинними нормативними документами, проте зазвичай складає від 55 сторінок друкованого тексту, не враховуючи списку літератури й додатків.

У **вступі** подається обґрунтування вибору теми, розкривається її наукове значення і актуальність, висвітлюється історія її вивчення, відзначаються суперечливі і невирішені питання теми, визначаються: *мета, гіпотеза, об'єкт, предмет, завдання і методи дослідження, практичне значення роботи, база дослідження, структура роботи, апробація окремих положень*. Рекомендований обсяг – 2-3 сторінки.

Кожен із перерахованих пунктів описується, починаючи з нового абзацу, але не нумерується і не оформлюється у вигляді заголовка. Ключові слова (актуальність роботи, мета дослідження, об'єкт, предмет, методи дослідження тощо) слід виділяти жирним шрифтом чи курсивом.

Обґрунтування актуальності проблеми дослідження передбачає відповідь на питання, чи важливою є розглядувана проблема на сучасному етапі розвитку науки, чим саме вона привернула увагу випускника, у якому контексті варто її розглядати з огляду на фахову специфіку дослідника. У цьому пункті вступу слід:

– показати необхідність теоретичного аналізу та переосмислення теми у сучасних умовах розвитку педагогічної науки і техніки та передової педагогічної практики;

– розкрити ступінь розробленості проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці;

– окреслити вклад вчених та наукових напрямків у дослідження цієї проблеми;

– вказати на прикладні аспекти дослідження стосовно фахової спрямованості даної роботи.

У обґрунтуванні актуальності дослідження **НЕ ВАРТО**:

- ✓ подавати визначення досліджуваних явищ, розкривати їх зміст;
- ✓ детально зупинятися на працях науковців, які вивчали дану проблему;
- ✓ перевантажувати текст прізвищами вчених, подавати їх без урахування наукового напрямку;
- ✓ уникати протиріч досліджуваного явища;
- ✓ схилитися до опису фактів, а не до їх критичного тлумачення.

Обґрунтування актуальності дослідження має логічно завершуватися підведенням до теми кваліфікаційної роботи, яку слід подати у Вступі.

⇒ Наприклад, «Недостатня розробленість даної проблеми, її практична значущість для розвитку найважливіших якостей учнів зумовила вибір нами теми

кваліфікаційної роботи: ...»

Далі подається опис методологічного апарату дослідження: мети та завдань дослідження, об'єкту й предмету.

Завдання дослідження конкретизують його мету. Сама процедура постановки завдань дослідження передбачає й відображає планування його змісту та знаходить своє втілення у кінцевих висновках з проведеної роботи.

У кваліфікаційній роботі доцільно ставити не більше п'яти завдань, які пов'язані з теоретичним аналізом проблеми дослідження, розкриттям змісту досліджуваних психолого-педагогічних явищ, описом методичних процедур їх наукового вивчення, завдання, присвячені опису програми, методів, методик емпіричного дослідження та аналізу й інтерпретації його результатів.

У постановці завдань спрацьовує логіка: від загальнішого поняття – до конкретнішого, тобто:

☉ від об'єкта дослідження → до його предмета, і далі → до опису процедури перевірки гіпотези дослідження → отримання й інтерпретації конкретних практичних результатів ☾

Завдання дослідження зазвичай формулюються за порядком подання розділів та підрозділів кваліфікаційної роботи.

1. Теоретичне завдання, що вирішується у першому підрозділі (1.1.) і присвячене аналізу найбільш загального поняття (об'єкта дослідження).

2. Теоретичне завдання, що розв'язується у другому підрозділі (1.2.) і присвячене аналізу більш конкретного поняття (предмета дослідження).

3. Теоретичне обґрунтування гіпотези дослідження, яке описується у третьому підрозділі теоретичного розділу (1.3.).

4.-5. Методичні завдання, що розв'язуються у 2-му чи 3-му розділах кваліфікаційної роботи і стосуються дослідницької роботи чи дослідно-експериментальної перевірки висунутого припущення й практичного застосування результатів дослідження.

Для студентів технолого-педагогічних спеціальностей слід мати на увазі й ті завдання, які передбачають планування, теоретичне пояснення і надання технологій виконання тих чи тих технічних макетів, креслень, ілюстративних схем, виробів тощо.

Практичне значення роботи розкриває перспективи впровадження отриманих у роботі результатів в практику роботи освітнього закладу, характеризує коло осіб, які можуть використати результати дослідження у своїй діяльності. Практичне значення роботи може полягати у:

- ✓ розробці програм та методик трудового навчання, уроків технологій;
- ✓ розробці нестандартних форм, методів, прийомів організації занять у різних типах навчальних закладів;
- ✓ підбору системи вправ з формування певних умінь та навичок учнів;
- ✓ розробці методичних рекомендацій щодо оптимізації функціонування певних психічних явищ тощо;
- ✓ виготовленні макету, виробу, створення ілюстративної чи прикладної

комп'ютерної програми тощо.

Експериментальна база дослідження. Тут вказується навчальний заклад, клас, група, де саме апробувалися теоретичні положення кваліфікаційного дослідження, та особи, які брали в ньому участь.

Окремі кваліфікаційні роботи можуть містити опис *апробації дослідження*, тобто у цьому пункті Вступу слід перерахувати публікації автора, у яких розкрито основні результати кваліфікаційної роботи, та зазначити конференції, семінари, «круглі столи», Інтернет-конференції тощо, на яких студент презентував результати своєї наукової роботи.

Структура роботи. У цьому пункті перераховуються основні структурні компоненти кваліфікаційної роботи; вказується її обсяг, кількість використаних літературних джерел, додатків, таблиць та рисунків.

☒ Наприклад,

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, коротких та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 70 сторінок, основний зміст викладено на 53 сторінках. Список використаних джерел містить 45 найменувань. Робота містить: 5 додатків, 6 таблиць та 6 рисунків.

Основна частина кваліфікаційної роботи складається з двох-трьох розділів, які, зі свого боку, поділяються на підрозділи. Кожний розділ повинен висвітлювати самостійне питання визначеної проблеми, підрозділ (параграф) – окрему її частину.

Під час написання основних розділів потрібно звернути увагу на збереження логічного зв'язку між ними та послідовність переходу від однієї частини до іншої.

Кожен розділ повинен мати свої **короткі висновки**, які узагальнюють результати дослідження, отримані автором під час розробки окреслених у ньому проблем. Рекомендований – до 1,5 сторінки.

У **висновках** стисло викладаються результати дослідження, рекомендації і пропозиції щодо їх практичного використання.

☒ Висновки варто подавати у логічній послідовності:

- ✓ Окреслення актуальності проведеного дослідження.
- ✓ Стислий звіт зробленого студентом відповідно до завдань дослідження. У цих пунктах подаються означення:
 - окремих понять, що були обрані як опорні в ході теоретичної розробки проблеми;
 - властивості, характерні ознаки об'єкту дослідження тощо;
 - гіпотеза;
 - методика дослідницької роботи чи експерименту.
- ✓ Обов'язково подаються кількісні та якісні результати дослідно-експериментальної роботи.
- ✓ Вказується можливість впровадження розроблених автором положень,

Завершують роботу **список використаної літератури** (або джерел) і, досить часто, **додатки**.

Додатки повинні допомогти читачеві поглибити уявлення про виконану роботу, переконати його в обґрунтованості та доказовості поданих випускником висновків, тому в них зазвичай розміщується допоміжний матеріал, який в основній частині переважно переважає текст і утруднює його сприйняття.

✓ **Ті матеріали дослідження, які важливі для його розуміння та доказовості висновків, слід наводити в основному тексті роботи. Сутність усіх етапів та результатів дослідження повинна бути зрозумілою з основного тексту (без звернення до додатків). Додатки ж ілюструють та конкретизують окремі здобутки автора.**

У Додатках можна розмістити:

- повний опис методик дослідження (анкет, тестів, системи контролюючих завдань);
- бланки відповідних методик;
- результати первинної обробки даних емпіричного дослідження (протоколи, зведені таблиці);
- ілюстративний матеріал – таблиці, діаграми, графіки, малюнки, технологічні картки і схеми, креслення;
- повний опис програм, методик діагностики, використаних у роботі чи розроблених студентом;
- програму роботи гуртка, факультативу;
- плани-конспекти уроків;
- системи контролюючих завдань для учнів

Розміщуючи у додатках дані психодіагностичних обстежень, з етичних міркувань не слід подавати повністю прізвища та імена досліджуваних. Доцільно їх скорочувати чи певним чином кодувати.

Наприклад, Олександр П. або Іван Вас-ев тощо

Додатки не входять у загальний обсяг роботи, але їх сторінки нумеруються за принципом наскрізної нумерації.

На всі додатки у тексті мають бути посилання.

Питання для самоконтролю

- 1. З яких основних частин складається кваліфікаційна робота?**
- 2. Які основні положення мають бути викладені у Вступі?**
- 3. Чи варто вказувати практичне значення роботи? Надавати інформацію про її апробацію?**
- 4. У яких розділах подаються теоретичні аспекти проблеми дослідження? Практичне дослідження даного напрямку?**
- 5. Які матеріали варто розмістити у Додатках?**

ЗМІСТ ОСНОВНИХ РОЗДІЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Специфікою кваліфікаційних робіт для випускників технолого-педагогічних спеціальностей є те, що результатом роботи має бути як узагальнення матеріалів дослідження у вигляді рукопису, так і практичне втілення розробки певного технічного й технологічного напрямів.

Таким чином кваліфікаційна робота може складатися з двох або трьох розділів:

I розділ є теоретичним узагальненням, систематизацією наукових і практичних підходів в обраній студентом галузі техніки, технології, науки, педагогічної практики. У цьому розділі роботи важливо розглянути всі проблеми, пов'язані з темою роботи. Для визначення основного кола цих проблем варто звернути увагу на назву роботи, а також об'єкт та предмет дослідження. Послідовність розгляду змісту понять залежить від того, які з них входять в об'єкт, а які – у предмет дослідження. Традиційно огляд літератури починається з більш широких понять (тобто об'єкта дослідження), а потім звертається до більш конкретних (тобто предмета дослідження) відповідно до завдань роботи.

У першому параграфі (1.1) зазвичай робиться аналітичний огляд науково-педагогічної технічної літератури з теми дослідження. Автор роботи повинен тут продемонструвати ґрунтовне ознайомлення з літературою, вміння аналізувати і систематизувати джерела, критично їх оцінювати, давати порівняльну характеристику різних підходів до вирішення поставленої проблеми різними авторами, здатність виділяти суттєве у проведених іншими науковцями та педагогами-практиками дослідженнях. Цей параграф необхідно закінчити певним узагальненням щодо тлумачення ключових понять з проблеми кваліфікаційного дослідження. Тобто вирізнити серед розглянутих підходів той, на який автор у подальшому буде спиратися в своїй роботі.

У другому параграфі (1.2) розглядаються психолого-педагогічні засади досліджуваної проблеми у теорії та практиці професійного навчання, методиці трудового навчання та технологічної освіти. Наприкінці параграфу слід подати коротке узагальнення щодо доцільності використання розглянутих форм, методів, прийомів задля формування в учнів певних рис особистості.

Третій параграф теоретичного розділу розкриває сутність предмету дослідження й присвячується, найчастіше, обґрунтуванню його гіпотези. Висновки з цього параграфу можуть констатувати певні здобутки теорії та практики навчання й виховання, які доцільно включити до методичних рекомендацій і перевірити дослідницьким шляхом.

Другий розділ (якщо він є необхідним) – технологічний. У ньому розкривається технічний, мистецтвознавчий й технологічний аспекти досліджуваної проблеми – роз'яснюється методика і техніка виконання конкретного виробу. Він містить креслення, схеми, описи, технологію виконання й практичні рекомендації, вимоги гігієни та охорони праці під час його виготовлення.

Третій розділ кваліфікаційної роботи присвячується дослідницькій роботі або, у ряді випадків, – експериментальній перевірці висунутої гіпотези дослідження. У ньому розроблена в попередніх главах кваліфікаційної роботи

тема запроваджується у практику роботи школи, вищого навчального закладу, позашкільного чи професійно-технічного. Тут подається аналіз даної проблеми у практиці роботи даного закладу, програма дослідницької роботи, плани-конспекти уроків (занять), методика кількісної та якісної обробки отриманих результатів, висновки щодо ефективності запропонованих заходів, методичні рекомендації.

Структурування кваліфікаційної роботи має відповідати логіці й методології наукового дослідження. Дещо було пояснено у попередніх параграфах даного посібника, але практика керівництва кваліфікаційними роботами показує, що саме доведення зібраного студентом матеріалу до рівня наукового узагальнення є найскладнішим етапом роботи.

Сказане вище можна проілюструвати схемою

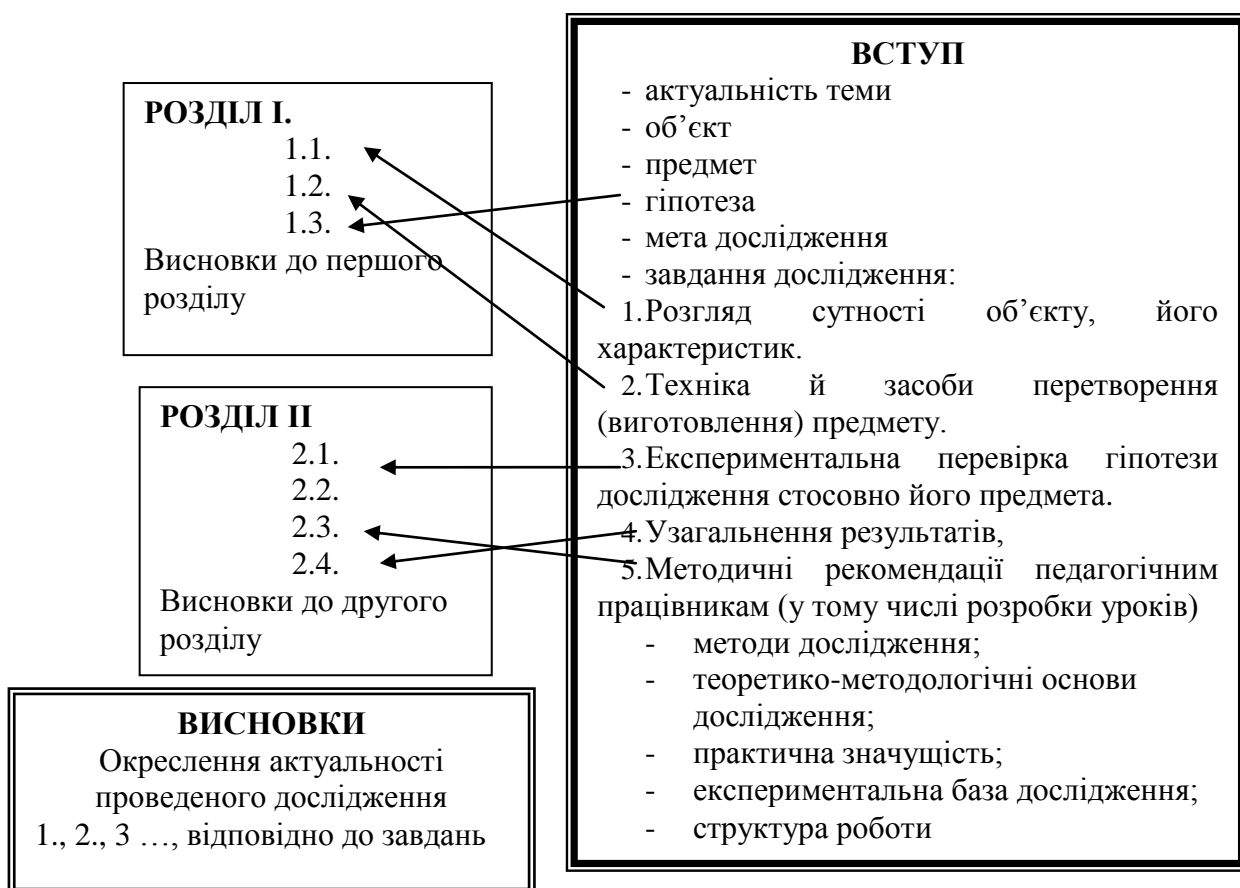

Рис. 2. Узгодження методологічного апарату дослідження

⇒ Пропонуємо для аналізу зміст кваліфікаційної роботи на тему «Відродження національної культури засобами навчально-виховного процесу на уроках трудового навчання (на матеріалі вивчення розділу *Технологія приготування кулінарних страв*», 9 кл.)».

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Сутність, зміст і функції національної культури

1.2. Процес формування національної свідомості учнів як основи культурно-

історичного розвитку нації.

1.3. Педагогічні умови успішного відродження національної культури на уроках трудового навчання

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ В УЧНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

2.1. Методичні рекомендації щодо відродження національної культури на уроках трудового навчання

2.2. Методика проведення уроку „Обладнання та приготування виробів із тіста. Види виробів із тіста”

2.3. Методика проведення уроку „Приготування страв з прісного тіста”

2.4. Методика проведення виховного заходу „Українська кухня”

2.5. Результати дослідницької роботи

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Питання для самоконтролю

- 1. Яка структура кваліфікаційної роботи?**
- 2. У чому специфіка кваліфікаційної роботи студента індустріально-педагогічного факультету?**
- 3. Який зміст основних розділів роботи?**
- 4. Який взаємозв'язок між методологічним апаратом дослідження і змістом розділів та підрозділів кваліфікаційної роботи?**

ОРГАНІЗАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підбір й пошук науково-педагогічної літератури

Визначивши логіку проведення кваліфікаційного дослідження варто перейти до підбору та систематизації літератури з проблеми. Цей вид роботи займає одне з найвагоміших місць у всій дослідницькій діяльності випускника, він потребує наявності певних умінь та навичок у роботі з різними літературними джерелами, високого рівня інформаційної культури й значної наполегливості, ініціативності та організованості.

Основою для виконання кваліфікаційної роботи є публікації навчального та наукового характеру – книги та статті відповідного змісту та жанру.

Починати пошук джерел інформації варто з консультацій, які мають надати науковий керівник та консультанти, вчителі-предметники, методисти навчального закладу, спеціалісти бібліографічного відділу бібліотеки.

Приступаючи до складання бібліографії з теми кваліфікаційної роботи студент використовує наявні в бібліотеках:

- ✓ *систематичні каталоги*, в яких назви творів розташовані за галузями знань;
- ✓ *алфавітні каталоги* в яких картонки на книжки розташовані в алфавітному порядку прізвищ авторів;
- ✓ *предметні каталоги*, що містять назви творів з конкретних проблем і спеціальностей;
- ✓ *електронні каталоги бібліотек*, де розташування матеріалу відбувається за тією самою системою, однак зазвичай містить джерела за останні 5-10 років;
- ✓ *бібліографічні довідникові видання* (покажчики з окремих тем і розділів);
- ✓ *виноски й посилання* в підручниках, монографіях, енциклопедичних словниках та ін.

Для підбору *періодичної літератури* слід звернутися до покажчиків статей, опублікованих протягом календарного року і розміщених у кінці останнього номера журналу за кожен рік видання.

Важливим джерелом інформації є *система Інтернет*, яка дає можливість широко використовувати найновішу літературу з обраної проблеми, що знаходиться в бібліотеках, освітніх закладах і наукових установах різних країн світу.

Під час пошуку матеріалу:

- ✓ Варто розглянути літературу, яка міститься у відповідному до напряму кваліфікаційного дослідження розділу тематичного каталогу.
- ✓ Не слід орієнтуватися тільки на пошук літературних джерел, які б своєю назвою повністю повторювали тему кваліфікаційної роботи студента, адже якщо проблема дослідження справді є актуальною, такі джерела можуть бути відсутні.
- ✓ Слід скористатися підручниками, довідниками, словниками, енциклопедіями, в яких міститься тлумачення ключових понять, що використовуються в роботі, зокрема, мова йде, передусім, про об'єкт та предмет дослідження.
- ✓ У підручниках, навчальних посібниках можна знайти загальний обрис

проблеми кваліфікаційного дослідження, що значно полегшить подальшу її розробку й визначить напрямок пошуку більш ґрунтовних досліджень у цій галузі.

✓ Розглядаючи періодичні видання, статті, монографії варто звернути увагу на ті праці, на які посилається автор, для того, щоб у подальшому звернутися до них.

✓ Матеріали науково-популярних книг та журналів, публіцистичні статті, художня, релігійна та езотерична література можуть використовуватися лише як допоміжні джерела для розкриття теми, і лише за погодженням з керівником роботи.

Добираючи необхідну літературу, доцільно орієнтуватися на такі **джерела**:

- спеціалізовані словники, енциклопедії, довідники, у яких коротко розкривається зміст основних понять кваліфікаційної роботи, їх загально визнане тлумачення;

- підручники із психолого-педагогічних дисциплін, зміст яких пов'язаний з темою кваліфікаційної роботи;

- підручники та навчальні посібники з методик технологічної освіти, трудового навчання та виробничої праці;

- підручники, довідники, посібники з технології, техніки, матеріалознавства, технічної механіки тощо;

- рукописи конспектів лекцій;

- наукові праці окремих авторів (монографії), у яких аналізуються: психічні та педагогічні явища, що є об'єктом та предметом кваліфікаційного дослідження; подаються підходи до конструювання, моделювання у фаховій галузі автора кваліфікаційної роботи;

- статті у спеціалізованих психолого-педагогічних виданнях, *наприклад*, „Вестник МГУ. Серія „Психологія“, „Вісник Державного педагогічного університету імені М. Драгоманова“, „Вісник Київського національного університету. Серія „Соціологія, психологія, педагогіка“, „Педагогіка і психологія“, „Педагогіка і психологія професійної освіти“, „Практична психологія та соціальна робота“, Збірник наукових праць КДПУ «Педагогіка вищої та середньої школи» тощо.

- Державні документи і матеріали: Конституція України, законодавчі матеріали Верховної Ради, укази Президента України, Постанови і Накази Кабінету Міністрів України, МОН України.

- Навчальні плани та програми, методичні рекомендації.

Залежно від теми дослідження можливе використання матеріалів педагогічних, філософських, соціологічних та інших видань:

- статті у збірках наукових праць;

- автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора психологічних, педагогічних, технічних, фізико-математичних наук;

- спеціалізовані сайти Інтернету тощо.

Використання різних видів літературних джерел має бути різноманітним, збалансованим, розкривати специфіку проблеми дослідження, відобразити фах й спрямованість кваліфікаційної роботи.

Результати пошуку літературних джерел варто оформлювати у вигляді картотеки наукових праць, тобто назву кожного джерела вписувати на окремому аркуші, який є копією картки каталогу. Бібліографічний опис кожного джерела має бути повним, без пропусків елементів, скорочень тощо. Така система запису літератури є найбільш зручною для її систематизації, класифікації та подальшого опрацювання.

Робота з науково-педагогічною літературою

Вивчення кожної публікації бажано здійснювати у такій послідовності:

☞ загальне ознайомлення з джерелом за його змістом → швидкий перегляд всього змісту публікації → читання матеріалів публікації → вибіркоче читання окремої частини публікації → конспектування чи ксерокопіювання необхідних матеріалів → критична оцінка вписаного, його редагування → «чистовий» запис як фрагмента тексту майбутньої роботи [4].

Виконання кваліфікаційної роботи вимагає від її автора демонстрування високого рівня самостійності й аналітичності мислення, тому при вивченні літератури не слід прагнути лише до запозичення матеріалу інших джерел, корисно паралельно обмірковувати й систематизувати знайдену інформацію у таких її аспектах:

- основної ідеї автора публікації, його позиції;
- відмінностей позиції певного автора від інших;
- сутності полеміки автора з іншими дослідниками;
- найаргументованіших та найпереконливіших положень;
- положень, які викликають заперечення;
- питань, які залишилися не висвітленими;
- перспективних напрямів подальших досліджень, вказаних самим автором або помічених студентом [10].

Результати опрацювання літературних джерел можуть бути оформлені у вигляді:

- словника нових термінів та понять (з обов'язковим посиланням на автора та джерело);
- анотацій публікацій – коротких характеристик публікацій із точки зору їх змісту, спрямування, форми тощо;
- цитат – дослівних записів авторського тексту, що беруться в лапки і містять посилання на сторінку, джерела, де були розташовані;
- витягів – скороченого або повного викладу змісту окремих фрагментів літературних джерел;
- конспектів – детального викладу змісту інформації;
- структурно-логічних схем, які відображають зв'язки та відношення, у яких перебувають основні категорії та поняття, використані в роботі.

Ми наводимо приклад структурно-логічної схеми, складеної з попередньо

викладеного матеріалу.

Рис. 3. Ілюстративна схема щодо результатів опрацювання літературних джерел у ході кваліфікаційного дослідження

При будь-якій формі подачі результатів опрацювання літературних джерел слід обов'язково зазначати всі вихідні дані публікації та сторінки, на яких розміщено інформацію. Задля цього можна скористатися рядом **приймів, які дозволяють полегшити роботу з систематизації, аналізу та оформлення літературних й інших джерел.** А саме:

➤ Кожне опрацьоване джерело слід зберігати на окремому аркуші паперу або каталожній картці (сторінці електронного аркушу текстового редактору чи у окремому файлі). Тут варто зазначити всі вихідні дані джерела, необхідну анотацію, цитати (із фіксуванням сторінки видання) тощо. Потім можна угрупувати окремі картки за різними ознаками: приналежності до наукового напрямку, включення до певного структурного підрозділу роботи (тлумачення ключових понять, теоретичний або практичний розгляд проблеми, навчальні програми тощо).

➤ Під час написання тексту наукової роботи перед автором повинно лежати два аркуші. На лівому пишеться текст, а на правому – біографічні дані того джерела, на яке з'являються посилання по тексту. Перевага такого прийому полягає в тому, що і основний текст, і список використаних джерел завершується одночасно. Залишається тільки розрізати список джерел, розкласти їх за алфавітом, наклеїти на листи, пронумерувати і відповідні номери внести до тексту [10].

➤ Використання текстових та графічних редакторів може значно полегшити цю роботу.

Стиль наукової роботи

Подача матеріалу дослідження відбувається в тексті кваліфікаційної роботи від третьої особи

☒ ми, у нашому дослідженні, розглядаємо, покажемо, розтлумачимо,

розглянемо, вкажемо, надамо тощо.

Практика написання наукових робіт, у тому числі кваліфікаційних, свідчить про те, що більшість студентів утруднюються в оформленні посилання та використовують переважно одноманітні допоміжні слова. Для збагачення лексики наукової роботи, подаючи посилання на ідеї інших авторів, а також виражаючи власне ставлення до їх думок, можна використовувати такі дієслова:

☒ **Автор (науковець, вчений, дослідник, наука)** аналізує, заперечує, висловлює думку, додає, доводить, припускає, ставить питання, викладає, констатує, сподівається, знаходить, починає, не поділяє точку зору, не погоджується, виявляє, обговорює, пояснює, схвалює, відповідає, відзначає, відстоює, визначає, переказує, пише, повторює, підтримує, підтверджує, дозволяє, розуміє, пропонує, представляє, визнає, приймає точку зору, доходить висновку, розглядає питання, поділяє, розмірковує, роз'яснює, рекомендує, вирішує проблему, погоджується, сумнівається, повідомляє, запитує, посилається, вважає, вказує, стверджує, уточнює [5].

Бажано у тексті подавати й конкретизувати власну думку й позицію автора кваліфікаційної роботи.

☒ у своєму дослідженні ми виходимо з припущення про те...; ми вважаємо, що...; ми підтримуємо думку вчених...; подальшу розробку даної проблеми ми вбачаємо у..., ... у контексті нашого дослідження; на нашу думку; на наш погляд тощо.

У кваліфікаційній роботі не рекомендується вживати слова і вирази-штампи типу «на всі сто відсотків», «на даний момент» тощо; слід уникати частих повторень слів чи словосполучень. Між тим, необхідно прагнути дотримуватися прийнятої термінології, позначень, умовних скорочень і символів. У тексті допускаються загальноприйняті скорочення (с. – сторінка, ст. – стаття, і т. ін. – і таке інше, і т. д. – і так далі, та ін. – та інші) [10].

Дослідницька або дослідно-експериментальна частина кваліфікаційної роботи

Зміст другого (третього) розділу має дати відповідь на питання: де і як можна використати розробки автора – чи то конкретний напрямок обслуговуючої чи технічної праці, технологічної освіти, чи то якимось чином сприяє розвитку найважливіших рис особистості учнів, їх творчих здібностей, умінь та навичок.

У першому параграфі цього розділу 2.1 (3.1) зазначається актуальність обраного напрямку педагогічного дослідження, ставиться мета дослідницької (експериментальної) роботи, визначаються методи і завдання, наводяться його етапи.

☞ Наприклад:

Метою дослідницької (дослідно-експериментальної) роботи є виявлення чинників, що сприяють формуванню пізнавального інтересу учнів на уроках трудового навчання на основі використання комп'ютера.

Реалізація цієї мети передбачала поетапне вирішення певних завдань. Ця мета реалізовувалася в ході дослідницької роботи (психолого-педагогічного

дослідження), **завданнями** якого були:

- дослідити стан впровадження комп'ютерних технологій у навчально-виховний процес;
- проаналізувати методичне й дидактичне забезпечення використання комп'ютерів на уроках трудового навчання в сучасній школі;
- визначити критерії, показники, ознаки рівнів сформованості пізнавального інтересу учнів;
- виявити дидактичні умови формування пізнавального інтересу учнів на уроках трудового навчання на основі використання комп'ютера;
- виявити психогігієнічні аспекти в умовах роботи за комп'ютером;
- визначити стан сформованості в учнів пізнавального інтересу;
- проаналізувати результати отриманих даних.

Відповідно до поставлених завдань розгортається зміст параграфу 2.1: описується й аналізується науково-методична література, педагогічна практика, результати власних спостережень автора кваліфікаційної роботи, формулюється й уточнюється гіпотеза дослідження. Тому, загалом, параграф 2.1 є описом ходу констатувального етапу дослідницької роботи (педагогічного експерименту).

Метою *констатувального експерименту* визначено – дослідження та аналіз наявного рівня сформованості в учнів тих чи тих якостей, умінь, знань тощо. Крім того, аналізу підлягає й гіпотеза дослідження, яка теоретично обґрунтована у попередньому розділі кваліфікаційної роботи.

Необхідною є констатація наявного рівня сформованості досліджуваних в учнів якостей на основі вироблених критеріїв, показників, рівнів, їх ознак.

Критерій визначається як засіб, ознака, на основі якого відбувається оцінка якості, це спосіб оцінювання. А *показник* – це кількісний спосіб оцінювання даної якості.

На основі критеріїв визначаються рівні сформованості досліджуваних в учнів якостей, причому на ґрунті навчального матеріалу трудового навчання, технологій, креслення чи загальнотехнічних дисциплін. Зазвичай використовується *трирівневий підхід*, вводиться – низький, середній, високий рівні.

Високий рівень передбачає розвиток майже всіх визначених показників. *Середній* – більше половини з показників, а *низький*, відповідно, – менше від половини всіх визначених якостей, якими є показники даного об'єкту.

Для подальшої дослідницької (експериментальної) роботи й визначення її результативності важливо, щоб ознаки всіх рівнів дістали опису по тексту кваліфікаційної роботи, що значно полегшить аналіз отриманих даних та формулювання методичних рекомендацій.

☒ **Визначення критеріїв показників, ознак, рівнів тих якостей, на яке спрямовується увага виконавця кваліфікаційної роботи (об'єкту дослідження), може відбуватися як у змісті теоретичного розділу, так і в змісті дослідницької (дослідно-експериментальної) частини. Вибір того чи того представлення об'єкту дослідження диктується логікою побудови роботи.**

Існує два підходи до дослідження тих чи тих якостей учнів.

Перший підхід ґрунтується на виявленні ознак рівнів, за якими й буде робитися висновок щодо результативності навчально-виховних заходів.

➤ **Наприклад, ознаками рівнів сформованості в учнів відповідального ставлення до навчання є:**

Високий рівень: учень має систематичні знання, виявляє здатність приймати творчі рішення, користується різними видами технологічної документації, вміє самостійно розробляти окремі її види, користується додатковою літературою при підготовці заняття. Правильно і впевнено виконує всі прийоми і технологічні операції. Завдання виконує старанно, виконана ним робота високого ступеня якості. Дотримується правил техніки безпеки та санітарно-гігієнічних вимог.

Середній рівень: знання учня досить повні, він здатен використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Уміє узагальнювати й систематизувати інформацію. Правильно виконує переважну більшість технологічних операцій, але є несуттєві відхилення в прийомах та операціях. Трудові завдання, виготовлені вироби достатньої якості, але мають певні відхилення. Дотримується правил техніки безпеки та санітарно-гігієнічних вимог, але виявляє незначні порушення.

Низький рівень: учень знає близько половини навчального матеріалу, здатен відтворювати його не в повному обсязі відповідно до тексту. Практичну роботу виконує під керівництвом учителя. Виготовлений виріб містить багато суттєвих відхилень. Майже половину трудових операцій виконує з помилками. Порушує правила техніки безпеки і санітарно-гігієнічні вимоги.

У другому підході кожен з запропонованих дослідників критеріїв дістає свою конкретизацію у рівнях розвитку учнів.

➤ **Наприклад, до критеріїв і відповідних ознак трудового виховання на уроках обслуговуючої праці**

Критерій 1. Прагнення до якісного виконання практичної роботи.

Високий рівень: учень якісно виконує практичну роботу, вона відповідає усім технологічним вимогам і загальному вигляду української народної вишивки гладдю.

Середній: учень не завжди виконує роботу якісно, але прагне до цього. Правильно виконує переважну більшість технологічних операцій. Виготовлений виріб достатньої якості, але має окремі відхилення.

Низький: учень не прагне виконувати практичну роботу якісно. Виготовлений виріб містить багато суттєвих відхилень. Майже половина технологічних операцій виконана з помилками.

Критерій 2. Рівень самостійності при виготовленні виробу.

Високий: учні виготовляють виріб самостійно, проявляють ініціативу, не звертаються за допомогою до вчителя. Правильно і впевнено виконують прийоми і технологічні операції.

Середній: учні проявляють велике бажання виготовляти виріб самостійно, майже не звертаються по допомогу до вчителя.

Низький: учні не проявляють бажання виконувати роботу самостійно. Весь час звертаються за допомогою до вчителя. Практичну роботу виконують тільки під керівництвом педагога.

Критерій 3. Рівень сформованості предметних умінь і навичок учнів.

Високий: учні дуже уважні на уроці, задоволені своєю роботою, прагнуть встигнути зробити як найбільше, роблять всі завдання і вправи без помилок.

Середній: інколи увага учнів мимоволі переключається на інше, але її можна повернути, зацікавивши їх. Вони отримують задоволення від своєї роботи, проте не прагнуть зробити більше, ніж від них вимагають, роблять деякі незначні помилки.

Низький: учні отримують задоволення від своєї роботи тільки тоді, коли робота не досить складна та різноманітна, роблять багато помилок.

У подальшому обирається база дослідження – навчальний чи позашкільний заклад (залежно від обраного предмету дослідження), група учнів. У разі проведення дослідно-експериментальної роботи – контрольна та експериментальна групи.

Дослідницька (експериментальна) робота охоплює не тільки безпосереднє анкетування чи тестування учнів, а ще й спостереження за ходом уроку чи заняттям гуртка, вивчення методичної літератури – посібників, підручників, навчальних програм та методичних листів й наказів, опитування учнів, розв'язання ними завдань-ситуацій тощо. Як бачимо, творчість студента у виборі методів дослідження не обмежується, й навіть методика дослідницької (експериментальної) роботи може викликати інтерес у науковців і практиків, тому її доцільно презентувати у тексті або додатках.

Спираючись на вироблені ознаки рівнів сформованості досліджуваних якостей, виконавець кваліфікаційної роботи із застосуванням описаних ним методів визначає ці наявні рівні сформованості в учнів. Доцільно поміщати результати цього етапу роботи у зведені таблиці та якісно описувати їх, щоб було зрозуміло як досліднику, так і читачеві, чому саме отримані такі результати (більш детально на оформленні результатів експерименту ми зупинимося нижче).

Підведення короткого узагальнення параграфу 2.1. має наштовхнути на необхідність у проведенні спеціальної роботи з учнями щодо їх удосконалення та розвитку у вибраному дослідником напрямі та апробації теоретичних положень у практиці загальноосвітнього навчального закладу.

Параграф 2.2 має дати повне й однозначне уявлення про дослідницьку (експериментальну) методику, апробовану у ході кваліфікаційного дослідження. У ньому подається мета роботи, її зміст (програма роботи гуртка або вивчення теми), наводяться конспекти уроків чи занять гуртка (не менше двох). Інтерес викликає такий підхід студента, коли подаються й роз'яснюються педагогічні прийоми роботи, завдання для учнів, застосовані засоби. Програма дослідницької роботи (формульованого експерименту), що наводиться у параграфі 2.2, будується на основі сформульованої гіпотези і має відображати механізм її реалізації під час роботи з групою учнів.

➤ **Варто програму дослідження подати у вигляді таблиці**

Програма навчання з використання індивідуальних завдань на прикладі теми „Виготовлення карнавальних та сучасних дитячих костюмів” (5 годин)

<i>№</i>	<i>Тема уроку</i>	<i>Форма проведення</i>	<i>Індивідуальні завдання</i>
1	Історія костюму	Лекція	1. Підготувати особливості костюму різних країн. 2. Розповісти про аксесуари дитячих костюмів. 3. Підготувати матеріал про особливості карнавальних та сценічних костюмів на Україні.
2	Особливості карнавальних костюмів	Урок – ділова гра	1. Історія виникнення карнавалу. 2. Завдання: проведення та організація карнавалу; особливості народних гулянь на Україні. 3. Особливості костюмів та різниці між дитячими та дорослими карнавальними костюмами.
3.	Підготувати моделі карнавальних дитячих костюмів	Практичне заняття	1. Розробка колекції дитячих карнавальних костюмів. 2. Захист проекту.
4	Практичне виконання розроблених моделей матеріалі	Практичне заняття	1. Виготовлення виробу. 2. Попередня демонстрація.
5	Дефіле	Рольова гра	Захист та коментар дитячих карнавальних костюмів

⊗ Часто для більшої конкретизації окремих застосовуваних методів автор кваліфікаційної роботи розміщає уроки в окремих параграфах цього розділу.

Параграф 2.3. оцінює результативність проведеної дослідницької роботи (чи педагогічного експерименту) за методиками, аналогічними до тих, що вводилися під час констатувального етапу (параграф 2.1). Тут знову діагностуються досліджувані якості, за визначеними рівнями їх сформованості, а потім порівнюються з відповідними показниками на початку роботи. Ефективність проведеного педагогічного дослідження й отже підтвердження гіпотези будуть отримані, якщо виявиться позитивна динаміка сформованих якостей в учнів.

⇒ Нагадаємо, що дві групи – контрольна та експериментальна, вводяться в межах педагогічного експерименту для того, щоб усунути суб'єктивність у отриманих результатах. Слід пам'ятати, що в будь-якому разі відбувається природний розвиток дитини, але без спеціальної роботи відбувається стихійно й нерівномірно. Тому порівняння зрізів стану досліджуваних якостей чи об'єктів у контрольних та експериментальних групах дозволяє виявити, що саме з'явилося у наслідку цілеспрямованого педагогічного впливу.

Якщо кваліфікаційна робота обмежується дослідницькою частиною, то апробація пропонує методик, планів-конспектів уроків тощо відбувається на прикладі одного класу.

Рекомендується результати діагностичного заключного етапу також подавати у зведених таблицях із подальшим їх аналізом щодо причин змін.

⇒ **Наприклад**, «підвищення на 30% інтересу до уроків обслуговуючої праці викликано, як показало опитування учнів, введенням нестандартних форм проведення занять», «збільшення на 10% учнів з високим рівнем творчих здібностей в експериментальному класі обумовлене застосуванням спеціальних прийомів на уроках праці».

Короткі висновки до другого розділу можуть містити як огляд виконаної роботи, так і методичні рекомендації педагогічним працівникам щодо втілення окремих розробок в рамках кваліфікаційної роботи.

Статистична обробка результатів експерименту

Ураховуючи підвищені вимоги до кваліфікаційних робіт магістерського рівня, або наявність додаткової спеціалізації «Інформатика» чи «Практична психологія», доцільним є не лише якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, але й їх статична обробка.

Статистика – це наука про масові явища, за допомогою якої можна отримати узагальнені дані про сукупності, що вивчаються, обчислити показники зв'язків і явищ, відкрити закономірності в розвитку досліджуваних процесів.

У педагогіці статистика виконує переважно функцію спеціального наукового методу пізнання й опису педагогічних явищ. Статистичні методи не замінюють педагогічні, але доповнюють їх, збагачують, розширюють, особливо з питань отримання доказових результатів.

Початковим поняттям статистики є поняття сукупності, яка об'єднує будь-яку множину досліджуваних (учнів, студентів) за однією чи кількома певними ознаками. Основна вимога до виділення досліджуваної сукупності – якісна однорідність, наприклад, за рівнем знань, зростом, вагою й іншими ознаками. Члени сукупності можуть порівнюватися між собою відносно тієї якості, яка є предметом дослідження. При цьому переважно абстрагуються від інших недосліджуваних якостей. Наприклад, якщо педагога цікавить успішність учня, то він не зверне увагу на його зріст, вагу чи інші параметри, які не стосуються безпосередньо досліджуваного питання.

Доцільність використання того чи того статистичного методу залежить від рівня освіти досліджуваної сукупності та від кількості досліджуваних. Використання більшості статистичних методів базується на ідеї вибору невеликої випадкової сукупності досліджуваних із великого числа тих, на кого можна було б поширити (генералізувати) висновки, отримані в результаті вивчення сукупності. Ця невелика сукупність у статистиці називається *вибірковою сукупністю* (чи простіше – вибіркою). Головний принцип вибірки – це випадковий відбір досліджуваних із численної кількості учнів, яка називається *генеральною сукупністю*. Так, наприклад, за аналізом елементів краплі крові, лікарі визначають склад всієї крові людини. У такий же спосіб за вибірковою сукупністю учнів вивчаються явища, характерні для всієї генеральної сукупності.

Генеральну сукупність складають ті учні, на яких можна поширити висновки, отримані за вибіркою. Відповідно об'єм генеральної сукупності залежить від рівня бажань дослідника. Однак із збільшенням обсягу генеральної сукупності виникають труднощі організаційного плану. Для проведення експерименту кожний учень у такому разі повинен мати можливість потрапити у вибірку сукупність експериментатора (в експериментальну чи контрольну групу), що, звичайно, практично важко зробити. Тому генеральна сукупність часто обмежується учнями міста (якщо воно невеличке) чи району. Але тут виникає інша складність: яка користь науці, якщо дані експерименту обмежуються місцевими масштабами?

Шкільний клас, у якому проводиться більшість педагогічних досліджень, не є, у прямому розумінні, випадковою вибірковою сукупністю. Відомо, що є класи з гарною та достатньою підготовкою, а є і з недостатньою. Методи, ефективні, наприклад, у 3-му класі однієї школи, можуть бути неефективними в іншому 3-му класі будь-якої школи того самого чи іншого міста, країни – залежно від якості навчання та виховання, кваліфікації педагогів, якості підручників, стану матеріальної бази школи тощо. Тому специфічною особливістю педагогічних експериментів є те, що в них майже ніколи не витримується вимога випадковості відбору з цілком зрозумілої причини: учні навчаються в класі та у процесі навчання тяжко відбирати випадковим способом учнів із різних класів і різних шкіл, щоб формувати потім із них експериментальну та контрольну групи. Ця обставина дає певні підстави зарахувати експерименти, що відбуваються у шкільних класах, до числа так званих квазіекспериментів, тобто експериментів, які передбачають певну нечіткість. Така реальність, на яку треба зважати, але яка не завжди враховується у статистичному аналізі даних, проведеному зі звичайним припущенням про суто випадковий відбір досліджуваних. Якщо немає будь-якої можливості відібрати учнів випадковим способом, потрібно відбирати таким способом принаймні класи учнів і, знову ж таки, дотримуючись принципу випадковості, навчати одні класи за експериментальною програмою, а інші – за традиційною (контрольною) [13].

Вид експерименту, що використовується найчастіше, – це дослідження експериментальної та контрольної груп.

✓ Із генеральної сукупності випадковим способом формується дві групи учнів. На практиці досліднику експериментальну групу зручніше вибирати за місцем своєї роботи; контрольну групу він може вибирати з будь-якої школи міста чи району за допомогою одного з запропонованих методів. У такий же спосіб, випадково, відібрані учні розподіляються на експериментальну та контрольну групи. Якщо вимога випадковості відбору чітко витримана, то, зазвичай, обидві групи є приблизно однаковими за рівнем початкової підготовленості та за іншими ознаками досліджуваної якості. Однак, до початку експерименту доцільно перевірити, наскільки правомірне це припущення. Ця перевірка проводиться виконанням низки статистичних операцій.

Вирішального значення тут набуває порівняння досліджуваних показників, які мають бути у групах (експериментальній і контрольній) на початку дослідження приблизно однаковими. За такої умови, при впровадженні в експериментальній групі нової методики (формульованій експеримент), потім можна буде перевірити її ефективність порівняно з ефективністю традиційної методики, за якою навчалася контрольна група. Щоб оцінювати і порівнювати кількісні та якісні показники своєї роботи, покладаючись не лише на власний досвід та інтуїцію, що, безперечно, є вирішальним у педагогічній практиці, педагог-дослідник повинен володіти основними статистичними методами та пристосувати їх до конкретних обставин.

Статистичні методи не втручаються в навчальний процес ані безпосередньо, ані опосередковано, а слугують лише для оцінки вірогідності результатів, отриманих педагогом-дослідником.

Щоб визначити вірогідність відмінностей двох методик виконують розрахунки таких статистичних показників (параметрів):

- середньої арифметичної величини;
- середнього квадратичного відхилення;
- середньої похибки середнього арифметичного;
- середньої похибки різниці.

У межах виконання кваліфікаційної роботи зазвичай обмежуються визначенням середнього показника. Стосовно магістерських робіт, то тут інші статистичні методи є обов'язковими.

Ми зупинимось на визначенні відсоткового значення досліджуваних об'єктів та середньої арифметичної величини.

Розрахунок відсоткового значення. Проводиться для отримання загального уявлення про стан об'єкту: долю відповідних станів по відношенню до цілого. Наприклад, у групі 3 учні не опанували уміннями композиції малюнка. Це багато, чи замало? Якщо кількісний склад групи складає 15 учнів, то 3 учні це

$$\frac{3}{15} \cdot 100\% = 20\%$$

При групі, наповненістю 30 учнями це

$$\frac{3}{30} \cdot 100\% = 10\%$$

Отже, як бачимо, у першому випадку це п'ята частина групи, а у другому – десята. Відповідно результативність роботи краща в другому випадку.

Розрахунок середньої арифметичної величини. У найпростіших випадках обчислення цього показника проводять додаванням усіх отриманих значень, що називаються варіантами, та діленням цієї суми на число варіант за формулою:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n V_i}{n}$$

У цій формулі: V_i – отримані в дослідженні значення (варіанти); n – число варіант.

Середня арифметична величина дає можливість порівнювати й оцінювати досліджувані вибірки (групи) загалом.

Наприклад, треба знайти середній показник успішності учнів класу. Робота зі шкільним журналом надала такі результати:

всього 15 учнів, з них 3 мають 8 балів, 5 – 9 балів, 4 – 5 балів, 3 – 4 бали.

Середня успішність учнів цієї групи:

$$Усп = \frac{3 \cdot 8 + 5 \cdot 9 + 4 \cdot 5 + 3 \cdot 4}{15} = 6,7$$

Однак самої цієї величини для характеристики досліджуваної вибірки (групи) очевидно не достатньо, бо для тієї самої середньої арифметичної величини розмір (амплітуда) коливань варіант, з яких вона складається, може бути різним. Тобто є учні, які навчаються краще, ніж на 6,7 балів, а є ті, що навчаються гірше. Тому серйозні дослідження передбачають роботу з іншими статистичними величинами, які вже мають справу з рівнями статистичної значущості.

Інтерпретація отриманих даних. Якісна та кількісна обробка результатів дослідницької роботи (експерименту)

Інтерпретація експериментальних даних не означає перерахування отриманих цифр, а розкриття виявлених закономірностей та зв'язків, подання психолого-педагогічних характеристик окремих груп досліджуваних, наведення можливих пояснень отриманих результатів.

Тому у кваліфікаційній роботі варто подавати такі результати у вигляді зведених таблиць з подальшим розтлумаченням отриманих фактів.

➤ Наприклад, аналіз анкетування учнів

Порівнюючи результати бесіди на констатувальному і формуальному етапах експерименту, бачимо, що після запровадженої нами методики проведення уроків технології з використанням навчально-контролюючої програми „Конструювання та моделювання швейних виробів”, у 10-Б класі кількість учнів, яким подобаються уроки зросла на 41,5 %, у той же час на 33,4 % збільшилась

кількість учнів, яким цікаво виконувати трудові завдання, з інтересом почали слухати вчителя на 16,8 % більше учнів, в той же час на запитання „Чи хотіли б ви займатися на уроках своїми справами”, кількість учнів, які відповіли позитивно, зменшилась на 41,6 % а у 10-А класі, де учні працювали за традиційною методикою, інтерес до уроків технології практично не змінився.

⇒ Наприклад, порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту

Таблиця 2.4

Порівняльна таблиця результатів дослідно-експериментальної роботи (у %)

Рівні	Експериментальний 10-А клас		Контрольний 10-Б клас	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
Високий	11	31	14	24
Середній	43	39	46	36
Низький	46	30	40	40

Більш наочно результати можна побачити за допомогою ілюстративної діаграми.

Експериментальний клас

Контрольний клас

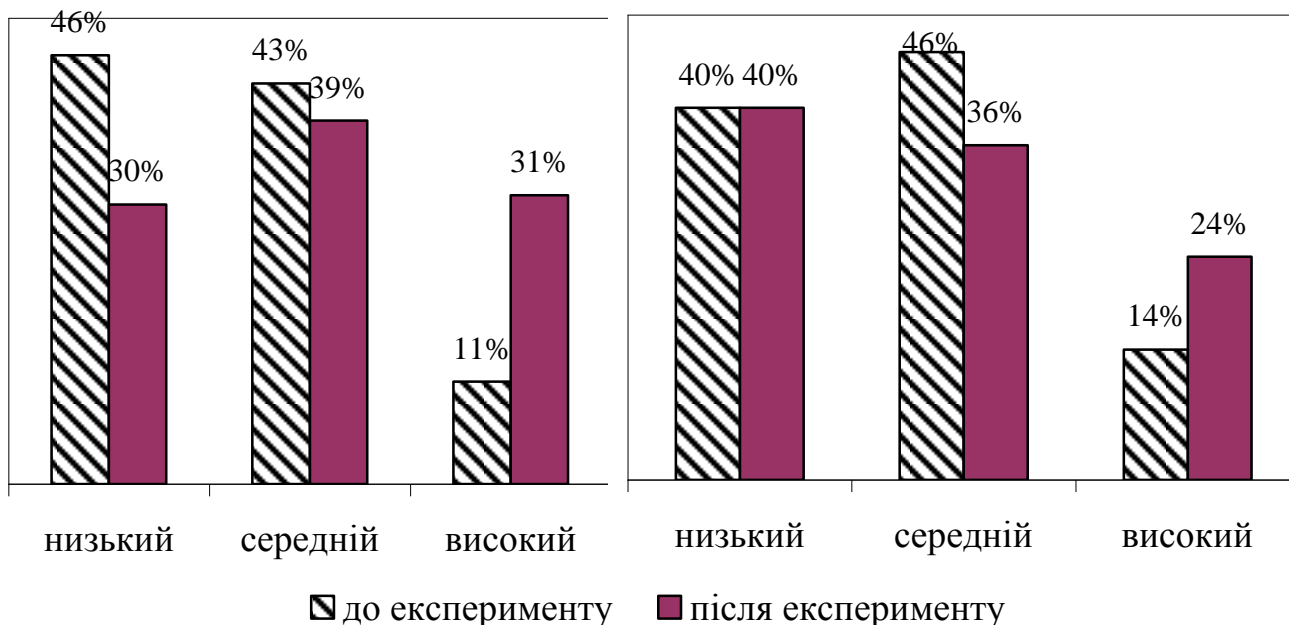

Рис. 2.5. Порівняльна діаграма рівнів сформованості в учнів умінь працювати з навчальною книгою за результатами експерименту.

Кількісний аналіз дослідно-експериментальної роботи вказує на те, що результати формувального експерименту в порівнянні з констатувальним в контрольному класі залишились без значних змін. В експериментальному 10-А

класі, охопленому спеціальною роботою з формування умінь працювати з навчальною книгою на уроках технічної праці, спостерігається динаміка рівнів: на 16 % зменшилась кількість учнів з низьким рівнем умінь, на 4 % менше залишилось учнів з середнім рівнем і на 20% більше стало учнів з високим рівнем умінь працювати з навчальною книгою.

Використання ілюстративних діаграм, графіків значно покращує не тільки зовнішній вигляд роботи, але й дозволяє побачити науковий рівень її автора. Покажемо на прикладах можливі види таких ілюстрацій.

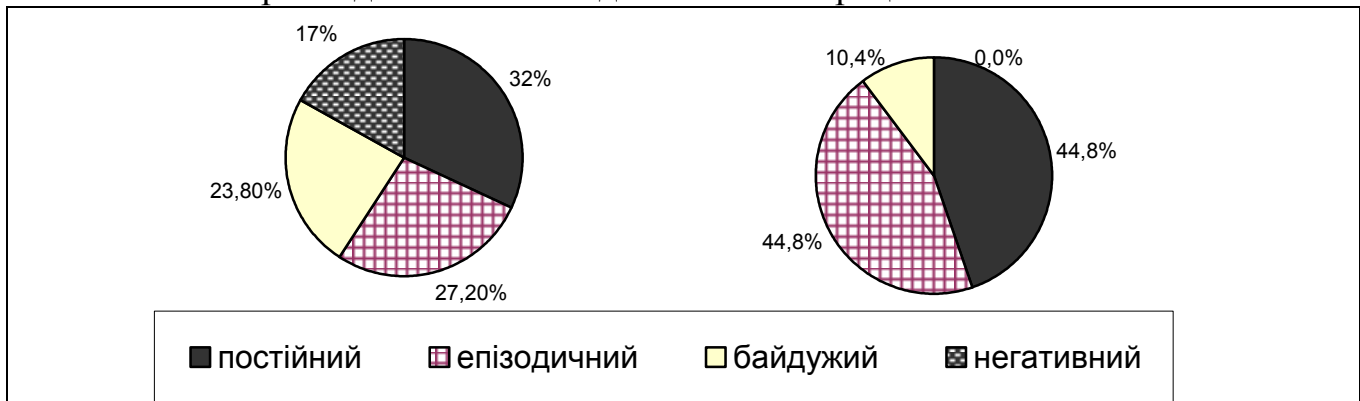

Рис. 2.1. Співвідношення ставлень учнів експериментального класу до уроків праці на початок та кінець експерименту

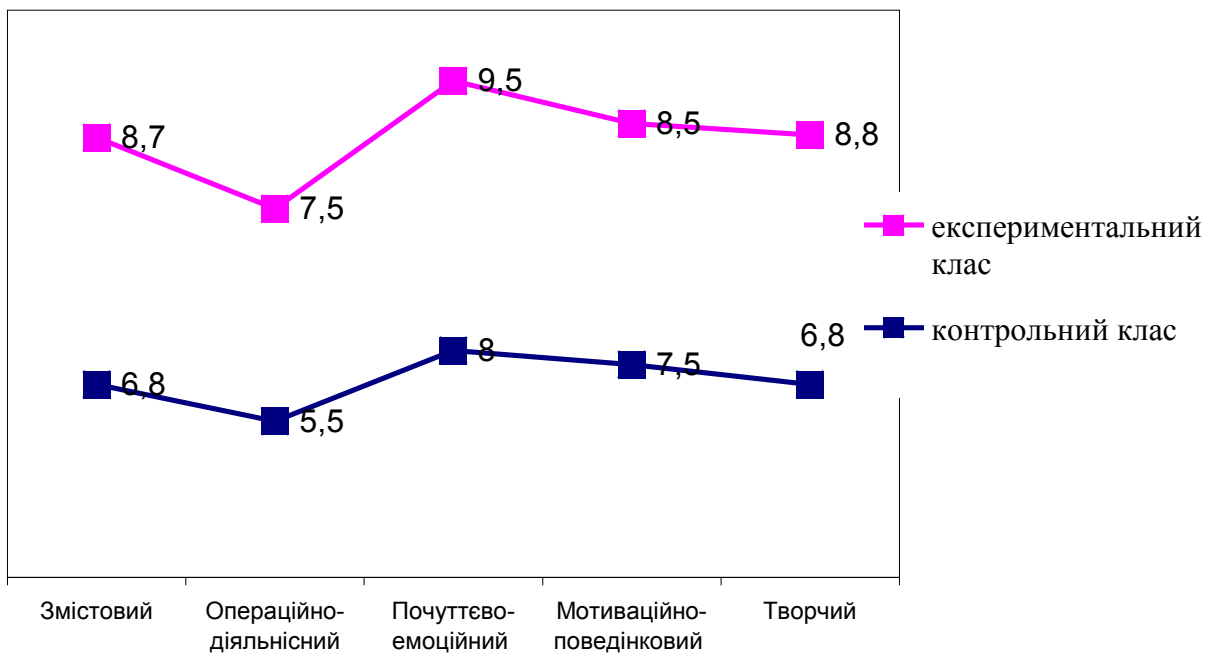

Рис. 2.1. Порівняльний аналіз сформованості в учнів відповідального ставлення до навчання за окремим показниками.

Питання для самоконтролю

1. Які етапи експерименту висвітлюються в кваліфікаційній роботі?
2. Що таке констатувальний експеримент? Формувальний експеримент? Діагностичний зріз?
3. Навіщо використовується статистична обробка експериментальних даних?
4. Скільки груп учнів включаються у дослідно-експериментальну роботу?
5. Яким чином відбувається якісний та кількісний аналіз експериментальних даних?

ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Оформлення кваліфікаційної роботи є надзвичайно важливим елементом її виконання і одним із багатьом факторів, які враховуються Державною екзаменаційною комісією при її оцінюванні під час захисту. Передусім звертається увага на змістовну сторону викладу матеріалу: логічність і послідовність, повноту і репрезентативність, тобто, широту використання наукових джерел, загальну грамотність та відповідність стандартам і прийнятим правилам, на текст роботи, список літератури і додатків, а також на зовнішнє оформлення титульного аркушу.

Єдиних вимог до зовнішнього оформлення, структури, обсягу, змісту і стилю викладу кваліфікаційних робіт не існує, проте діючі нормативні документи встановлюють загальні принципи щодо оформлення таких робіт.

Обсяг роботи складає, зазвичай, від 55 сторінок друкованого тексту, не враховуючи списку літератури й додатків.

Текст роботи має бути надрукованим через 1,5 інтервали на одній сторінці аркушу А4, тип шрифту – Times New Roman, розмір – 14, поля: зліва – 30 мм, знизу і зверху – 20 мм, справа – 15 мм.

⊗ Вимоги до розміру шрифту, інтервалу між строчками, параметрів аркушу, порядку нумерації обумовлені не тільки необхідністю гарного зовнішнього вигляду роботи, а й визначають, урешті-решт, обсяг її матеріалу, що не повинен перевищувати зазначений.

Стислість, достатність, змістовність, наукова обґрунтованість змісту роботи – показник високої кваліфікації випускника.

Текст основної частини магістерської роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин роботи «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам.

Кожну структурну частину роботи треба починати з нової сторінки.

Першою сторінкою роботи є **титульний аркуш**, який включають до загальної нумерації сторінок роботи, але сам номер на ній пишеться. На титульному аркуші зазначаються: назва навчального закладу, кафедра, яка керує виконанням роботи, тема роботи, інформація про автора роботи, наукового керівника та консультантів, місце та рік написання. При перенесенні довгої назви кваліфікаційної роботи на титульній сторінці слід дотримуватися правила

«осмисленого рядка», а не правила «завершеного рядка». У назвах і змісті абrevіатури та скорочення не допускаються.

Наступною сторінкою роботи є **зміст**, де подаються назви структурних елементів кваліфікаційної роботи та номери сторінок, на яких вони містяться. Зразок оформлення змісту подано у Додатку Б.

☒ Зверніть увагу! Такі структурні частини роботи як зміст, перелік умовних позначень, вступ, назви розділів, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера.

На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини роботи, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їх заголовки, тобто не можна друкувати: «1. ВСТУП» або «Розділ 6. ВИСНОВКИ». Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти, якщо вони є, нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. В кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: «1.3.2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту. Пункт може не мати заголовка.

Наприклад:

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ

1.1. Видатні педагоги і психологи про роль понять у процесі пізнання

До формулювань заголовків (назв) розділів (підрозділів) і підпунктів кваліфікаційної роботи ставляться такі основні вимоги: стислість, чіткість і синтаксична різноманітність у побудові речень, з перевагою простих поширених, послідовне та точне відображення внутрішньої логіки змісту роботи.

До змісту кваліфікаційної роботи, крім текстової частини, входить різноманітний графічний та ілюстративний матеріал, який готується й оформляється одночасно зі складанням чернетки. Щоб не перевантажувати надмірно описову частину, рекомендується частину такого матеріалу виносити в додатки, туди ж можна виносити й таблиці.

Після «Списку використаних джерел» розміщується сторінка із заголовком «ДОДАТКИ». Додатки оформляються на окремих листах, причому кожен з них повинен мати свій тематичний заголовок і в правому верхньому куті напис «Додаток» із зазначенням тільки його порядку відповідно до абетки, якщо

додатків декілька, але без позначки № наприклад: «Додаток А» і т.д. Якщо додатки мають тексти допоміжного характеру (розробки і конспекти уроків, методичні рекомендації тощо), то вони можуть бути подані в окремій папці, зошиті із збереженням загальної нумерації.

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи та підрозділи, які нумеруються у межах кожного додатка. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку:

наприклад, А.2 – другий розділ додатка А; В.3.1. – перший підрозділ третього розділу додатка В.

Ілюстрації, таблиці і формули, які розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка:

наприклад: рис. А1. - перший рисунок додатка А; формула (А.2) – друга формула додатка А.

На всі додатки у тексті мають бути посилання.

Оформлення ілюстративного матеріалу

Ілюстрації, а також рисунки, схеми, графіки, діаграми тощо невеликого розміру доцільно розмістити на одному аркуші і подавати безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації, які є в тексті роботи, мають загальну нумерацію (арабськими цифрами) в межах розділу і позначаються словом «Рис.» (рисунок), наприклад: «Рис. 1.2» (другий рисунок першого розділу), «Рис 2.3» (третій рисунок другого розділу) і т.д. У тексті, до якого відноситься та чи інша ілюстрація, робиться посилання на неї в дужках «(Рис. 2.5)» або без них: «Рис. 1.4», а у випадку, коли посилання робиться на ілюстрації, які вже згадувались раніше, тоді додають слово «див.» (скорочено – дивись) із вказівкою сторінки, на якій була розміщена дана ілюстрація, наприклад: «див. рис. 1.2, с.5». Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка.

Номер ілюстрації, її назва й пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в кваліфікаційній роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Кожна ілюстрація повинна мати точну і коротку назву, а в окремих випадках – і необхідний пояснювальний текст.

☒ Звертаємо увагу на те, що під ілюстрації підпадає – схема, рисунок, малюнок, креслення, діаграма, які оформлюються за описаними вище вимогами, тобто як «Рис.»

Оформлення й посилання на таблиці

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) в межах розділу. В правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» (курсив) із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера Розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 1.2» (друга таблиця першого розділу).

Якщо в кваліфікаційній роботі одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

При переносі частини таблиці на інший аркуш (сторінки слово «Таблиця» і номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова «Продовж. табл.» і вказують номер таблиці, наприклад: «Продовж. табл. 1.2».

У тексті на всі таблиці повинні бути зроблені посилання, причому слово «Таблиця» пишеться в тексті повністю, якщо таблиця одна, і скорочено, якщо вона розміщена під певним, номером, наприклад: «у табл. 1.4».

Усі таблиці в роботі повинні бути оформленні однотипово. Заголовна частина кожної таблиці складається із назв граф (колонок), що визначають їх зміст, і відокремлюється від змісту граф потовщеною або подвійною горизонтальною лінією. Заголовки (назви) граф повинні бути короткими, починатися з великої букви.

У першій зліва графі (колонці) вказується назва відповідних і горизонтальних рядків таблиці, в наступних графах подаються заголовки інформаційних даних, які там розміщуються. Заголовна частина таблиці може розділятися на додаткові ділянки (по горизонталі), в яких розміщуються підзаголовки граф. При необхідності переносу частин таблиці на наступну сторінку повторюється заголовок таблиці з написом угорі: «Продовж. табл. 1.2.» Тематичний заголовок таблиці при цьому не повторюється.

Записи цифр у таблицях проводяться з дотриманням наступних правил:

- у кожній із граф класи чисел повинні знаходитися один під одним;
- частини цілого повинні виражатися у десяткових дробах;
- в одній і тій же графі всі числові величини повинні мати однакову кількість десяткових знаків (значущих цифр);
- при відсутності значущих цифр ставляться нулі, наприклад: «5,70»;
- заміна повторюваних цифр або знаків не допускається;
- якщо в таблиці відсутні цифрові чи інші дані, то в графі ставиться прочерк.

➤ **Приклад оформлення таблиці**

Таблиця 3.1

Рівні сформованості естетичного інтересу в учнів на початок експерименту (у %)

<i>Рівні</i>	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
Контрольний клас	35,2	60,8	4,0
Експериментальний клас	30,8	64,0	5,2

Значки §, №, % і ін. використовуються лише при цифрових або буквених позначеннях; у всіх інших випадках слід писати слова: параграф, номер, відсоток. Нумерація формул і посилання на них робиться так само, як на рисунки і таблиці.

Бібліографічний опис

Кваліфікаційну роботу оцінюють також за рівнем бібліографічного апарату, який є ключем до джерел, використаних автором при написанні. Бібліографічний апарат представлено цитуванням, посиланнями і списком використаних джерел,

які оформляють згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1-84 «Библиографическое описание документа».

Про кожен документ (книжку) подаються такі відомості: прізвище та ініціали автора; якщо книжка написана декількома авторами, то перераховуються або всі прізвища (за таким порядком, в якому вони вказані в книжці), або лише прізвище та ініціали першого автора, після чого роблять приписку «та ін.»; повна і точна назва книжки, яка не береться в лапки; підзаголовок, який уточнює назву (якщо він вказаний на титульному листку); дані про повторне видання: назва міста видання книжки в називному відмінку; назва видавництва (без лапок); рік видання, (без слів «рік» або скорочення «р»); кількість сторінок із скороченням «с».

Кожна група відомостей відокремлюється одна від одної знаком крапка і тире (. –).

☒ **Бібліографічний опис роблять мовою документа.**

З метою компактності бібліографічного опису при його складанні слова і словосполучення скорочують, окрім назви документа. Наприклад:

Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : Навчально-метод. посібник. / Б. М. Ступарик. – Київ : ІЗМН, 1998. – 336 с.

Документи, які мають більше трьох авторів, описують за назвою, а у відомостях про відповідальність наводять прізвищ чотирьох авторів (якщо їх чотири) або трьох з припискою «та ін.» (якщо їх п'ять і більше). Наприклад:

Філософія Відродження на Україні / М. В. Кашуба, І. А. Паславський, І. С. Захара та ін.; відп. ред. М. В. Кашуба. – Київ : Наукова думка, 1990. – 332 с.

Якщо на титульному аркуші відсутнє прізвище автора (або авторів), то запис даних про книжку починають з назви книжки, після чого вказують прізвище редактора та його ініціали, які ставлять перед прізвищем, і всі останні елементи під прізвищем автора. Наприклад:

Дидактика середньої школи / ред. М. Н. Скаткина. – 2-е изд. – Москва : Просвещение, 1992. – 186 с.

У відомостях про твори видатних митців, педагогів, психологів, науковців, опублікованих в окремих збірниках праць, подаються такі дані: прізвище та ініціали автора; повний заголовок твору; найменування видання, в якому міститься цей твір; номер тому і номери сторінок, на яких надрукований твір. Наприклад:

Сухомлинський В. О. Біля джерел життєвого ідеалу. - Вибрані твори, Т.3. – Київ : Вища школа, 1977. – С. 218-225.

Збірники статей, матеріали конференцій тощо:

Ідеї народної та наукової педагогіки у вихованні дітей і молоді : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 4-5 лист. 1999 р.) / За заг. ред. Р. П. Скульського. – Івано-Франківськ, 1999. – 318 с.

Нові технології навчання : Наук.-метод. зб. – Київ : УСДО, 1993. – Вип. 10. – 184 с.

Відомості про статті, які опубліковані в збірниках, журналах та інших

періодичних виданнях, повинні мати: прізвище та ініціали автора статті; заголовок статті, після якого йде повна назва джерела, в якому знаходиться стаття (книжки чи збірника) за викладеними вище правилами, а для періодичних видань – назва журналу або газети, рік випуску, номер журналу, сторінки, а для газет – число, місяць. Наприклад:

Болюбаш Я. Державна програма "Вчитель" – поступ назустріч Учителю / Я. Болюбаш // Рідна школа. – 2002. – № 12. – С. 3-6.

Українсько-канадське співробітництво в галузі освіти // Освіта України. – 2002. – 25 жовтня. – С. 5.

Рукописи конспектів лекцій: викладач курсу (спецкурсу), назва теми // Конспект лекцій ... (прізвище автора конспекту лекцій). – Місто, рік. – Сторінки, на яких розміщено конспект. (На правах рукопису).

Тітов І. Г. Поняття суб'єкту в психологічній науці // Тітов І. Г. Психологія суб'єктності. Конспект лекцій І. І. Іваненка. – Полтава, 2007. – С 1-13. (На правах рукопису).

Дисертація, автореферат дисертації: Автор. Тема роботи. Назва роботи (Дисертація ... кандидат психологічних наук, Автореферат дисертації ... кандидат психологічних наук). - Місто: Назва навчального закладу, де виконана робота, рік подання дисертації до захисту. - Кількість сторінок.

Ляшенко О. І. Взаємозв'язок теоретичного та емпіричного в навчанні фізики : Автореф. дис... д-ра пед. наук; спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; 13.00.02 – методика навчання / О. І. Ляшенко. – Київ, 1996. – 50 с.

Максименко В. П. Пути повышения эффективности обобщающего повторения в современной школе : Дис...канд. пед. наук : 13.00.01 / Максименко Виктор Петрович. – Киев, 1979. – 190 с.

Сайт в Інтернеті: вказується автор, назва матеріалу, після чого зазначають дату відвідання сторінки в Інтернеті та її адресу у такій формі:

Селевко Г. К. Новое педагогическое мышление: педагогический поиск и экспериментирование / Г. К. Селевко, А. В. Басов [Электронный ресурс] : Режим доступа

<http://www.iro.yar.ru:8101/resource/distant/pedagogy/pedagogicheskii_eksperiment/basov/titul.htm (20-10.2007) – Загол. с экрана.

Джерело іноземною мовою:

Yalom I. D. Theory and Practice of Group Psychotherapy / Yalom I. D. – 3rd edition. – New York : Basic Books, 1985. – 350 p.

Список використаних джерел ілюструє ступінь розробки проблеми дослідження, тому з тексту роботи має бути зрозумілим на яких авторів та наукові праці спирається дослідник. Разом з тим, це й є проявом поваги до авторського права. Отже існують певні правила оформлення посилань у тексті роботи.

Правила оформлення списку використаних джерел:

1. Упорядкування бібліографічних описів може відбуватися як за абеткою, так і за порядком посилань на нього в тексті роботи.
2. Загальноприйнятим та найбільш зручним є угруповання за абеткою. Всі описи виконуються в алфавітній послідовності за прізвищами авторів або назвами

джерел. Кожний опис має свій порядковий номер.

3. На кожне з джерел, вказане у списку літератури, має бути хоч одне посилання у тексті.

4. Навпаки, якщо в роботі використовуються цитати, цифрові дані чи згадуються твори або запозичуються думки з праць тих чи інших авторів, близьких до оригіналу, то це потребує наявності відповідної бібліографії у списку використаних джерел з посиланням на нього у тексті роботи.

5. Якщо в роботі використані визначення зі словника чи енциклопедії, то у переліку літератури слід посилатися не на весь словник, а лише на відповідні статті (починаючи з прізвища автора, якщо він вказаний).

6. Якщо використані статті з хрестоматії чи збірника праць, або окрему частину підручника чи колективної праці, у списку літератури слід подавати не тільки джерело, а спочатку використані статті чи розділи (їх автори можуть бути вказані у змісті, анотації, передмові, заголовках тощо).

7. Список використаних джерел має містити ті, що відповідають галузі знань, за якою випускник отримує кваліфікаційний рівень. Скажімо, для студентів технолого-педагогічних спеціальностей необхідними є посилання на нормативні документи МОН України, навчальні плани та програми, підручники, хрестоматії, статті, монографії, науково-методичні праці з педагогіки, філософії, психології, фізики, техніки, технології.

Список літератури в кваліфікаційній роботі свідчить про обсяг використання автором джерел, про рівень вивчення стану досліджуваної проблеми і навичок роботи з науковою літературою. Нормою вважається не менше двох посилань на одну сторінку тексту. Тож, у кваліфікаційній роботі має бути близька 50 позицій у списку використаних джерел.

Посилання на літературні джерела у змісті кваліфікаційної роботи

При написанні роботи студент повинен давати посилання на джерела, матеріали з яких наводяться в роботі, або на ідеях і висновках яких розробляються її проблеми, завдання, питання. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, надають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, обсяг, інші вихідні дані. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тому разі, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання, або коли студент хоче показати еволюцію в поглядах автора.

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи того друкованого твору наводять цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей

авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується також вираз «так званий»;

- цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

- при непрямому цитуванні (переказі, викладенні думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його висновків;

- цитування не повинне бути ні надмірним, ні недостатнім, бо і те і те знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивності праці, а недостатнє – знижує наукову цінність викладеного матеріалу;

- якщо необхідно виявити ставлення автора кваліфікаційної роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

Логіка викладу матеріалу, власна авторська манера його подачі зумовлює різні варіанти посилань на наукові джерела, однак можна виокремити найбільш розповсюджені **підходи**.

1) Коли наведене твердження є загальновідомим фактом узагальнення робіт ряду вчених чи думки одного автора, викладена ним у низці праць, можна подати їх думки, ідеї без посилання на джерела.

Наприклад. *Філософську та методологічну основу проблеми гуманізації навчально-виховного процесу розробляють такі вчені, як: І.Я. Зязюн, І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, О.В. Богданова, О.О. Бодальов, Л.В. Кондрашова, О.П. Сманцер та ін.*

За поглядами А. Маслоу інтерес належить до мотивів зростання

2) Думку вченого (чи кількох вчених), яка може бути викладена ним на одній сторінці роботи і у змісті цілої книги, можна переказати своїми словами, але не допускаючи її перекручування або випадання з контексту.

П.М. Гусак вважає, що диференціація навчання – це розрізнення діяльності тих, хто навчається, за такими мотиваційними позиціями особистості, як «можу» і «хочу» [37].

3) Цитування найважливіших, найвагоміших авторських думок дослідників.

При цьому допускається й навіть заохочується різний стиль подання цитат у тексті:

- Цитата починається з великої літери, якщо вона подається після двокрапки, наприклад:

Г.І. Щукіна підкреслює, що: «...естетичний інтерес – це спрямованість думок, почуттів, смаків на об'єкти, які приваблюють своєю красою, викликають емоційне ставлення» [45, с. 148].

- Цитата починається з малої літери, якщо вона органічно вводиться у склад речення, наприклад:

В.І. Лозова зазначає, що пізнавальний інтерес є «своєрідною формою виявлення активності і водночас активність впливає на формування інтересів, потреб, мотивів особистості» [14, с. 257]

Правила оформлення посилань

- Слід подавати тільки ті думки авторів, які можна назвати самобутніми, оригінальними, або приналежні до таких, що дозволять більш детально розібратися у сутності понять, які розглядаються.
- Не слід подавати у вигляді цитати цілі абзаци тексту. Тут слід виходити з позиції: коротко, але зрозуміло.
- Загальновідомі факти або думки не потребують посилання на конкретних авторів.
- Наводячи визначення ключових понять кваліфікаційного дослідження, не варто наводити тлумачення тільки одного дослідника.
- Не дозволяється робити посилання на посилання. Це буває тоді, коли автор роботи наводить цитату з хрестоматії чи збірниками колективних наукових праць, енциклопедії, але посилається при цьому на укладача підручника чи посібника, а не на дійсного автора даного висловлювання.
- Думка автора подається у лапках у тій граматичній формі, у якій вона подана у джерелі, без довільного скорочення та перекручення авторського тексту.
- Якщо наводиться цитата з іншомовного джерела, то слід подати її на мові кваліфікаційної роботи. Те саме стосується й прізвища та ім'я автора тексту, що наводиться.

Обов'язково в основному тексті або у заключних абзацах розділів давати посилання на особисті наукові праці студента, якщо вони є.

Стили оформлення посилань:

- ініціали авторів подаються попереду прізвищ;
- якщо у тексті узагальнюється думка кількох авторів, то їх прізвища варто подати в алфавітному порядку, а наприкінці наведеного висловлювання в квадратних дужках перелічити в порядку зростання відповідні номери джерел у списку літератури через кому з крапкою;
- одразу після лапок у квадратних дужках ставиться спочатку номер джерела у списку літератури кваліфікаційної роботи та через кому сторінка (сторінки), з якої саме взято цитату.
- якщо наводиться наукова позиція автора, яку він висловлював у ряді робіт, або узагальнюється ідея певних наукових напрямів, то наприкінці твердження в квадратних дужках наводяться номери джерел через кому з крапкою й навіть через дефіс.

Щоб вищевикладене було більш зрозумілим, ми покажемо тлумачення стилів посилання ілюстративною схемою.

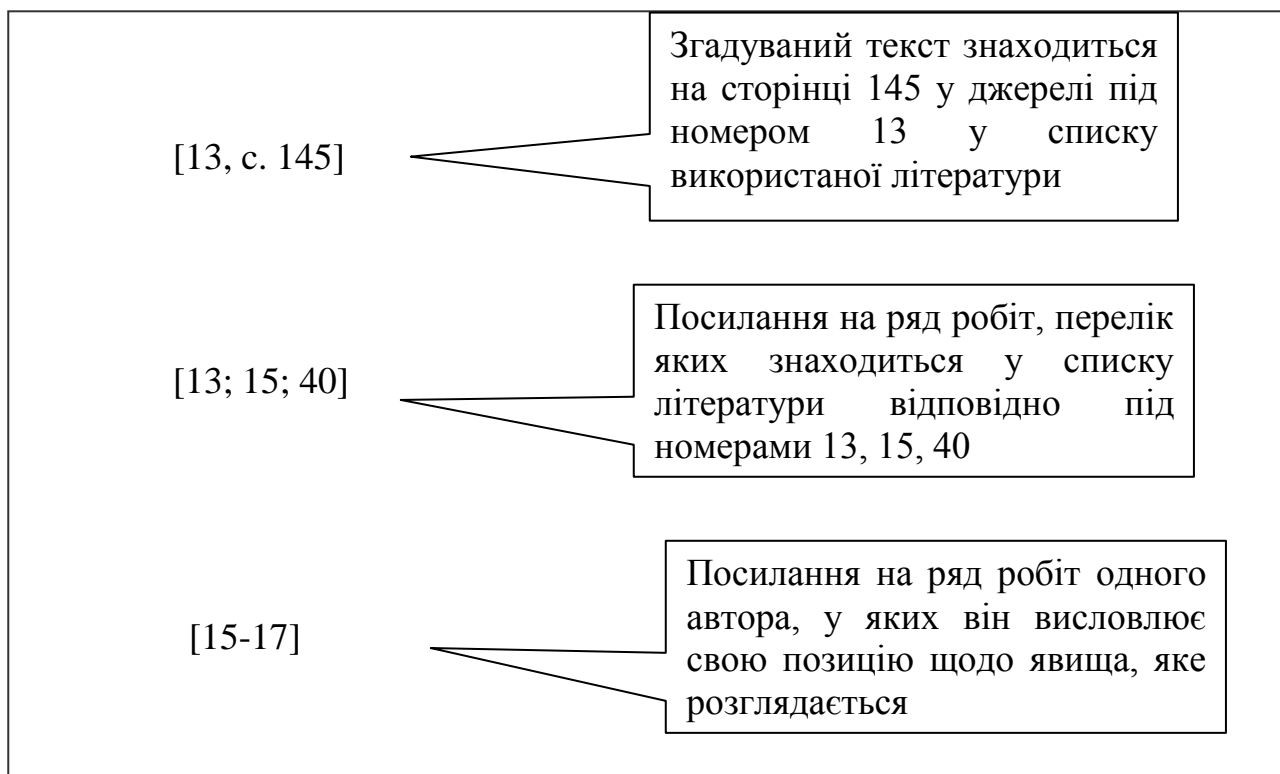

Рис.4. Оформлення посилань на використані джерела у змісті наукової роботи.

☒ **Студентам різних спеціальностей** варто взяти до уваги ті науково-методичні матеріали, що відповідають фаху їх навчання. Серед них як періодичні видання, так і науково-методичні джерела.

ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ ТА ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Автор кваліфікаційної роботи повинен отримати на неї письмовий відгук наукового керівника та рецензію від провідного спеціаліста даної чи іншої кафедри або практичного працівника – вчителя школи, викладача ВНЗ, де проводилася дослідницька робота (педагогічний експеримент).

Відгук наукового керівника пишеться (друкується) в довільній формі. У ньому відзначають:

- рівень підготовки студента до виконання професійних функцій учителя (викладача);
- ступінь самостійності у виконанні кваліфікаційної роботи;
- новизну поставлених питань та оригінальність їх вирішення;
- вміння використовувати літературу;
- ступінь оволодіння методами дослідження;
- повноту і якість розробки теми;
- логічність, послідовність, аргументованість, літературну грамотність викладання матеріалу;
- відповідність вимогам державного стандарту;
- можливість практичного застосування кваліфікаційної роботи або її окремих частин;
- висновок про те, в якій мірі робота відповідає вимогам, що ставляться перед випускниками;
- рекомендовану оцінку.

Рецензія складається (друкується) у довільній формі. Вона може висвітлювати ті ж питання, що й відгук керівника. Особлива увага в ній повинна бути звернена на:

- актуальність теми;
- вміння застосовувати теоретичні знання для вирішення конкретних практичних завдань;
- наявність у роботі особистих пропозицій і рекомендацій, їх новизна, перспективність, практична цінність;
- достовірність результатів і обґрунтованість висновків випускника;
- стиль викладу та оформлення роботи;
- недоліки роботи.

Рецензент може оцінити роботу за чотирибальною системою: відмінно, добре, задовільно, незадовільно або висловити якісну оцінку про рівень її виконання: «високий рівень», «заслуговує уваги», «складає позитивне враження» тощо.

Завершена кваліфікаційна робота разом із письмовим відгуком керівника і рецензією подається на кафедру.

У Державну екзаменаційну комісію до захисту кваліфікаційної роботи подаються такі документи:

- ✓ *довідка деканату факультету* про виконання студентом навчального плану та середнє значення успішності з теоретичних дисциплін, курсових робіт,

навчальних практик;

- ✓ кваліфікаційна робота;
- ✓ відгук наукового керівника;
- ✓ одна рецензія на роботу або довідка про впровадження результатів дослідження.

У ДЕК подаються й інші матеріали, які характеризують наукову та практичну цінність кваліфікаційної роботи (друковані статті з теми дослідження, тези наукових доповідей, акти впровадження результатів роботи в практику, практичне втілення предмету дослідження та ін.).

Члени комісії заздалегідь знайомляться зі змістом роботи. На захист можуть бути запрошені керівники підприємств, організацій, установ, на замовлення яких було здійснено дослідження.

Захист кваліфікаційної роботи

Процедура захисту включає:

- доповідь студента-випускника про зміст роботи;
- запитання до автора;
- оголошення відгуку наукового керівника або його виступ;
- виступ рецензента;
- відповіді студента на запитання членів ДЕК та осіб, присутніх на захисті;
- заключне слово студента;
- оголошення рішення комісії про оцінку роботи.

Після завершення написання кваліфікаційної роботи студент готує доповідь на захист перед Державною екзаменаційною комісією.

☒ Доповідь може мати довільну форму, але в ній доцільно висвітлити такі важливі питання кваліфікаційної роботи:

- обґрунтування актуальності теми дослідження;
- мета, завдання, об'єкт, предмет, проблема та гіпотеза дослідження;
- що вдалося встановити, виявити, довести;
- якими методами це досягнуто; елементи новизни у теоретичних положеннях та в практичних рекомендаціях;
- з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження, які положення, гіпотези не знайшли підтвердження.

Доповідь не повинна перевищувати за часом 12-15 хвилин. У ній повинні міститися також відповіді на основні зауваження наукового керівника та рецензента.

Для кращого сприймання присутніми матеріалу потрібно намалювати на великих аркушах паперу власні таблиці, діаграми, графіки, ілюстрації, схеми.

Коли в роботі багато таблиць, діаграм і графіків, малюнків, то для захисту можна підготувати декілька – загальною кількістю не більше 3-4 найбільш цікавих. Науковий керівник допоможе їх обрати. Останнім часом заохочується використання комп'ютерної техніки під час захисту, у тому числі й мультимедійного проектору. Отже й доповідь може бути сконструйована у вигляді

слайд-шоу, де має знайти місце всім необхідним ілюстраціям.

Доповідь можна читати з написаного тексту, але ліпше розповідати. Це, по-перше, дасть можливість повніше уявити наскільки ґрунтовно студент опанував свій матеріал, і, по-друге, іноді кафедра, за якою доведеться стояти під час захисту студентів, і розвішані таблиці будуть розташовані не поруч. Тоді студент або, «не відриваючись від тексту», указкою показуватиме тільки в напрямку тих таблиць, про які він буде говорити, або йому доведеться витратити зайвий час на переходи від кафедри до таблиці і назад. Звичайно, перших кілька речень, «щоб налаштуватися», студенти читають, а потім підходять до таблиць і вже без допомоги письмового тексту розповідають про одержані результати, показуючи указкою на окремі цифри в таблицях, окремі криві на графіках, пояснюють елементи схеми, малюнку та ін.

Після доповіді, зазвичай, студентів задають питання члени ДЕК і присутні. Запитання можуть бути пов'язані з темою кваліфікаційної роботи, а можуть бути значно ширші від теми роботи, оскільки захист має на меті виявити не лише знання з теми дослідження, але й рівень загальної підготовки випускника з обраної спеціальності.

Після відповіді на всі питання голова ДЕК читає відгук про роботу, а рецензент – рецензію (секретар ДЕК за кілька днів до захисту знайомить студента з відгуком наукового керівника та рецензією). Після цих офіційних виступів можуть бути ще виступи присутніх. Бажано, щоб під час захисту виступали наукові працівники, вчителі тієї установи, де студент виконував свою роботу. Коли це неможливо, то слід зачитати на ДЕК подані письмові відгуки (якщо вони надійшли).

На всі зауваження у відгуках та рецензіях, а також у виступах під час захисту кваліфікаційної роботи студент зобов'язаний дати вичерпні відповіді.

Коли рецензент або хтось із присутніх не задоволений якоюсь відповіддю студента, він повинен про це сказати, а останній вдруге має з'ясувати вже більш ґрунтовно це питання.

Хід захисту фіксується в протоколі ДЕК.

Оцінка виставляється на закритому засіданні ДЕК і оголошується її Головою студенту і всім присутнім на відкритому засіданні.

Складання державних екзаменів або захист кваліфікаційних робіт проводиться на відкритому засіданні державної комісії за участю не менш, як половини її складу з обов'язковою присутністю голови комісії.

Студент, який на захисті кваліфікаційної роботи отримав незадовільну оцінку, відраховується з вищого навчального закладу і йому видається академічна довідка.

Коли захист кваліфікаційної роботи визнається незадовільним, державна комісія встановлює, чи може студент подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, визначену відповідною кафедрою.

Студент, який не склав державного екзамену або не захистив кваліфікаційну роботу, допускається до повторного складання державних екзаменів чи захисту роботи протягом трьох років після закінчення вищого навчального закладу.

Студентам, які не склали державні экзамени або не захистили кваліфікаційну роботу з поважної причини (документально підтвердженої ректором вищого навчального закладу), може бути продовжений термін навчання до наступного терміну роботи державної комісії зі складанням державних екзаменів чи захистом дипломних робіт, але не більше одного року.

Студенти, які виявили особливі здібності до наукової творчості, захистили кваліфікаційну роботу на «відмінно», мають публікації, є переможцями Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, можуть бути рекомендовані державною комісією до вступу в магістратуру або в аспірантуру.

Критерії оцінки кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота є важливою формою самостійної освітньої діяльності студента, в процесі виконання якої він набуває знань, умінь і навичок проведення наукових досліджень. Вона – заключний етап навчальної та наукової підготовки майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі. Кваліфікаційна робота визначає загальноосвітню та професійну зрілість випускника, його наукову і спеціальну підготовку, вміння діалектично мислити та творчо застосовувати одержані знання при вирішенні практичних завдань з педагогіки, психології та фахових методик. У сучасних умовах відродження національної вищої та середньої освіти ці якості педагога стають особливо вагомими.

Кваліфікаційна робота, як уже зазначалося, може бути: експериментальною (самостійне дослідження студента, володіння ним методикою експерименту та ін.) та теоретичною (студент проводить самостійне поглиблене дослідження, вивчення та узагальнення досвіду практичної роботи).

Кваліфікаційна робота має засвідчити вміння студента працювати над літературою, вивчати педагогічний досвід; проводити експеримент; аналізувати, узагальнювати та робити правильні висновки, виходячи з результатів дослідження та ін.

Кваліфікаційна робота, як правило, є продовженням курсової роботи випускника. Вона пишеться за планом, загальноприйнятим у наукових роботах.

У розділі, присвяченому огляду літератури, дається аналітичний огляд вітчизняних та зарубіжних публікацій з теми роботи. Студентом викладаються результати, які одержані різними авторами, розкриваються наукові факти, що інтерпретуються в аспекті теми кваліфікаційної роботи.

Цей розділ бажано закінчити коротким резюме про рівень досліджуваності обраної для кваліфікаційної роботи теми.

Наступним розділом кваліфікаційних робіт є узагальнення передового досвіду роботи шкіл, позашкільних установ, ВНЗ, окремих педагогів або аналіз стану питання, що вивчається студентом, у практиці вчителів та працівників ВНЗ.

Основним розділом кваліфікаційної роботи є її дослідницька (експериментальна) частина. Тут детально описують зміст, форми і методи навчання чи виховання, які використовувались в експериментальному класі або студентській групі; доводять, чим ця методика відрізняється від роботи в контрольному класі (групі).

При обговоренні результатів дослідження необхідно зробити їх всебічний

якісний аналіз, оцінити таблиці, діаграми, схеми тощо, показати ступінь досягнення поставленої мети, обґрунтувати переваги експериментальної роботи над традиційною.

Логічним завершенням кваліфікаційної роботи є висновки. Головна їх мета – підбиття підсумків проведеного дослідження. Висновки подаються у вигляді окремих лаконічних положень. Дуже важливо, щоб вони відповідали поставленим завданням.

Список використаної літератури включає бібліографічний опис джерел, використаних автором під час роботи над темою. Укладаючи його, студент повинен дотримуватися державного стандарту.

Обсяг кваліфікаційної роботи має бути до 55 сторінок машинопису, без врахування списку літератури і додатків.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи студент повинен показати і вміло використати всі набуті під час навчання знання, уміння і навички з усіх розділів педагогіки, знання психологічних передумов розвитку, виховання та навчання школярів і студентів, уміння творчо застосувати набуті у ВНЗ та на педагогічній практиці знання, вміння спостерігати, аналізувати та узагальнювати педагогічні явища і процеси, виявляти і вивчати передовий педагогічний досвід, інтерпретувати їх.

Результати захисту кваліфікаційної роботи визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно» і «незадовільно».

Студент, який виконав кваліфікаційну роботу відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки, отримує оцінку «відмінно».

Студент, який виконав кваліфікаційну роботу відповідно до вимог освітньо-професійної програми, але у роботі є незначні недоліки (деякі формулювання потребують уточнення, редакційної обробки), отримує оцінку «добре».

Студент, який виконав кваліфікаційну роботу відповідно до вимог освітньо-професійної програми, але у роботі є значні недоліки (не чітко сформульовані мета і завдання дослідження; при описі методів та організації дослідження відсутня аргументована характеристика застосованих у роботі методів; недостатньо розкриті організація дослідження; його етапи, тривалість їх, місце проведення дослідження, кількість обстежуваних, їх характеристика тощо), отримує оцінку «задовільно».

Студент, який зробив кваліфікаційну роботу, що не відповідає вимогам освітньо-професійної програми, отримує оцінку «незадовільно».

Студенти, які виконали наукову роботу, але одержали під час захисту оцінки «незадовільно», отримують довідку встановленого Міністерством освіти і науки України зразка. Їм надається право повторного захисту кваліфікаційної роботи протягом одного року. При повторному захисті необхідним є проведення нового рецензування. Щодо останнього ДЕК виносить відповідне рішення і фіксує його протокольоно. Рішення комісії є остаточним і оскарженню не підлягає.

Секретар комісії із захисту кваліфікаційних робіт після захисту здає їх до архіву, де вони реєструються і зберігаються у фонді кваліфікаційних робіт протягом 5 років.

ПІСЛЯМОВА

Вважаємо за необхідне нагадати студентам про **типові помилки** в написанні та оформленні кваліфікаційної роботи, яких слід уникати.

✔ Зміст роботи не відповідає плану кваліфікаційної роботи або не розкриває тему повністю чи в її основній частині.

✔ Сформульовані розділи (підрозділи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта.

✔ Неправильно визначений об'єкт та предмет дослідження.

✔ У завданнях дослідження не зазначено виконання практичної частини кваліфікаційної роботи.

✔ Мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відбиває специфіки об'єкта й предмета дослідження.

✔ Автор не виявив самостійності, робота являє собою компіляцію або плагіат.

✔ Не зроблено глибокого і всебічного аналізу сучасних офіційних і нормативних документів, нової спеціальної літератури (останні 5-10 років) з теми дослідження.

✔ Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з теми роботи має форму анотованого списку і не відбиває рівня досліджуваності проблеми.

✔ Не розкрито зміст та організацію дослідницької роботи (особистого експериментального дослідження) – суть, тривалість, місце проведення, кількість обстежуваних, їхні характеристики, поверхово висвітлено стан практики.

✔ Кінцевий результат не відповідає меті дослідження, а висновки – поставленим завданням.

✔ У роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, з яких запозичено матеріал.

✔ Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без додержання вимог державного стандарту.

✔ Як ілюстративний матеріал використано таблиці, діаграми, схеми, запозичені не з першоджерел, а з підручника, навчального посібника, монографії або наукової статті.

✔ Обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам, вона виконана неохайно, з помилками.

Щоб уникнути цих помилок, змістовно написати й вдало захистити кваліфікаційну роботу, студентові варто ознайомитися з наведеними у цьому посібнику рекомендаціями, проконсультуватися з науковим керівником, вивчити досвід написання кваліфікаційних робіт на своєму факультеті.

Бажаємо успіху!

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте види науково-дослідної роботи студентів у вищому навчальному закладі.
2. Проаналізуйте основні етапи організації наукових досліджень.
3. З'ясуйте сутність вимог до теми дослідження та її формулювання.
4. Розкрийте послідовність та схему розробки структури проблеми дослідження.
5. Проаналізуйте принципи системного підходу до наукових досліджень.
6. Розкрийте сутність гіпотези, її значення в процесі наукових досліджень.
7. Охарактеризуйте поняття «метод», його зміст і специфічні особливості.
8. Проаналізуйте сутність методів теоретичного і емпіричного пізнання.
9. Охарактеризуйте загальнонаукові методи пізнання.
10. Проаналізуйте конкретно-наукові методи пізнання.
11. Розкрийте сутність педагогічного експерименту, його основні етапи.
12. Доведіть доцільність статистичних методів у науково-педагогічних дослідженнях.
13. Дайте характеристику джерел наукових досліджень, їх класифікацію
14. Розкрийте сутність законодавства та нормативної бази про наукові дослідження в Україні.
15. З'ясуйте особливості понять «методика», «методологія», «методи».
16. Розкрийте методику роботи з інформаційними джерелами, вимоги до роботи над текстом,
17. Проаналізуйте вимоги до визначення теми і структури кваліфікаційної роботи.
18. Дайте характеристику основних етапів виконання кваліфікаційної роботи.
19. Розкрийте сутність організації НДРС у вищому навчальному закладі.
20. Дайте характеристику категоріальному апарату наукового дослідження.
21. Розкрийте сутність гіпотези науково-педагогічного дослідження.
22. Схарактеризуйте джерела та методи вивчення передового педагогічного досвіду.
23. З'ясуйте сутність методології і методики науково-педагогічного дослідження.
24. Проаналізуйте порядок роботи над текстом кваліфікаційної роботи.
25. Розкрийте особливості бібліографічного опису наукових джерел.
26. Проаналізуйте основні вимоги до мовного та стилістичного оформлення кваліфікаційної роботи.
27. Дайте визначення емпіричних завдань і методів дослідження.
28. Охарактеризуйте структуру доповіді при захисті кваліфікаційної роботи.
29. Проаналізуйте порядок захисту кваліфікаційної роботи.
30. Проаналізуйте типові помилки, які трапляються під час написання кваліфікаційної роботи та шляхи їх виправлення [13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук Т. І. та ін. Методика організації науково-дослідної роботи / Т. І. Артемчук. – Київ : Форум, 2000. – 270 с.
2. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень / М. Т. Білуха. – Київ : Вища школа, 1997. – 271 с.
3. Гершунский Б. С. Прогностические методы в педагогике / Б. С. Гершунский. – Київ : Вища школа, 1994. – 207 с.
4. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методичні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
5. Карандашев В. Н. Квалификационные работы по психологии: реферативные, курсовые, дипломные : Учебно-методическое пособие / В. Н. Карандашев. – Москва : Смысл, 2002. – 167 с.
6. Кваліфікаційна робота випускника педагогічного університету: навч.-метод. посіб. / авт.-укл. О. О. Лаврентьева, Л. О. Савченко. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – 84 с.
7. Краснобокий Ю. М. Словник-довідник науковця-початківця / Ю. М. Краснобокий. – Київ : Науковий світ, 2000. – 83 с.
8. Кузин Ф. Л. Кандидатская диссертация: Методика написания, правила оформления и порядок защиты : Практ. пособие для аспирантов и соискателей учен. степени / Ф. Л. Кузин. – Москва : Ось-89, 1997. – 208 с.
9. Лаврентьева О. О. Развитие методологической культуры майбутнього вчителя природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект : монографія / О. О. Лаврентьева. – К. : КНТ, 2014. – 456 с.
10. Моргун В. Ф. Кваліфікаційні роботи з психології: курсова, дипломна, магістерська : Методичні рекомендації для студентів / В. Ф. Моргун, Л. С. Москаленко; ред. В. Ф. Моргуна. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2007. – 72 с.
11. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – Київ : Либідь, 1997. – 56 с.
12. П'ятницька-Познякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : Навчальний посібник / І. С. П'ятницька-Познякова. – Київ : ІЗМН, 2003. – 116 с.
13. Русак І. С. Магістерська робота з педагогіки : Навчально-методичний посібник / І. С. Русак, С. З. Романюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 208 с.
14. Савченко Л. О. Педагогічна діагностика якості підготовки майбутніх учителів: теорія і практика : монографія / Л. О. Савченко. – Кривий Ріг : СТІПРЕС, 2013. – 365 с.
15. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – Київ : Генеза, 2000. – 259 с.

ГЛОСАРІЙ

Анкета – список (перелік) питань з можливими варіантами відповідей або без них, що надається опитуваному (респондентові) у друкованій формі й тому в ідентичній формі всім респондентам. Анкети бувають *двох типів*: анонімні й особистісні та містять у собі *ряд питань* – відкриті, закриті, напівзакриті, прямі, непрямі, фільтруючі й контрольні.

Анкетування – масове письмове опитування, що використовується для отримання інформації про фактичне положення речей у досліджуваній галузі та їх оцінки, про думки, інтереси й мотиви діяльності опитуваних. Збір інформації проходить за допомогою анкет (опитувальних аркушів), самостійно заповнюваних опитуваними за зазначеними в анкетах правилами.

Бесіда – 1) метод дослідження – діалог педагога з учнем за заздалегідь складеним планом, що дозволяє педагогові одержати потрібну інформацію. У бесіді можуть бути виявлені особливості характеру учня, мотиви його поведінки, оцінки різних сторін життя, ставлення до подій, оточуючих людей, основні факти його біографії й ін. Бесіда може бути більш-менш *стандартизованою й вільною*; 2) у дидактиці – *діалог учителя й учня*, у якому вчитель шляхом постановки продуманої системи питань підводить учнів до розуміння нового матеріалу або перевіряє засвоєння раніше вивченого. *Основні види* навчальних бесід: вступна, бесіда-повідомлення, бесіда-повторення, контрольна, репродуктивна, сократична, евристична.

Гіпотеза (основа, припущення) дослідження – наукове припущення, що пояснює явище дійсності, яке необхідно теоретично обґрунтувати й довести на практиці.

Діагностика психолого-педагогічна – оцінна практика, спрямована на вивчення індивідуально-психологічних особливостей учня (дитячого колективу) з метою оптимізації процесу виховання. Проводиться на кожному етапі й дає можливість одержати проміжні результати, за якими можна зробити висновок про зміни (позитивні або негативні), що відбуваються в особистості, яка формується.

Дослідження в педагогіці – процес і результат наукової діяльності, спрямованої на одержання суспільно значущих нових знань про закономірності, структуру, механізм навчання й виховання, про теорію й історію педагогіки, методику навчально-виховної роботи, її організації, принципи, методи і форми роботи.

Експеримент (досвід, спроба) – форма пізнання об'єктивної реальності, один з основних методів наукового дослідження педагогічних явищ.

Експеримент педагогічний – за *масштабами* розрізняють: *глобальні* (охоплюють значне число учнів), *локальні* (місцеві, охоплюють учнів у масштабі регіону, області, міста), *мікроексперименти* (проводяться в школі, класі). Залежно від *цільових* настанов розрізняють: констатувальний, формувальний й контрольний експерименти. *Констатувальний* експеримент проводиться на початку експерименту й має своїм завданням виявлення стану справ з

досліджуваної теми або проблеми; *формувальний* експеримент спрямований на перевірку розробленої дослідником гіпотези й ефективності запропонованої методики (нових методів, засобів, прийомів); *контрольний* експеримент спрямований на перевірку отриманих у формувальному експерименті висновків і розробленої методики в масовій шкільній практиці. За місцем проведення розрізняють природний і лабораторний експерименти: *природний* експеримент спрямований на перевірку висунутої гіпотези без яких-небудь змін навчально-виховного процесу; *лабораторний* експеримент проводиться в штучних, спеціально створених умовах.

Завдання дослідження – конкретизовані або більш приватні цілі дослідження. Ціль, подібно віялу, розгортається в комплекс взаємозалежних завдань.

Кваліфікаційна робота – це самостійна науково-дослідницька робота, яка виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного захисту і отримання освітньої кваліфікації «спеціаліст» з **метою** – систематизації, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань випускника зі спеціальності. Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, вміння вести самостійно науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Методи педагогічного дослідження – способи пізнання психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності навчання й виховання. До даних методів відносять: педагогічне спостереження, бесіду, інтерв'ю, вивчення продуктів діяльності учнів, вивчення шкільної документації, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду.

Методика – опис методів, система прийомів, які використовуються під час дослідження. Вона відповідає на запитання: як, яким способом проводити дослідження?

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення неможливе, ускладнене), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання.

Об'єкт дослідження – це частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини як соціальної істоти (суб'єкта).

Оцінювання – 1) процес зіставлення (виявлення) фактичного обсягу і якості засвоєних учнями знань і вмінь з навчального предмета з повним обсягом знань і вмінь, запропонованих для засвоєння навчальною програмою. Основою для оцінювання успішності є результати перевірки; 2) установлення ступеня виконання школярами навчальних завдань, рівня їхньої якості; дидактичні *вимоги* до оцінювання: об'єктивність, систематичність, урахування індивідуальних

особливостей, стимулювання учнів до вдосконалювання своєї праці тощо.

Предмет дослідження є таким його елементом, який включає сукупність процесі дослідження з певною метою у конкретних умовах.

Рецензія – аргументований відгук на наукову працю або літературно-художній твір. У процесі рецензування роботи визначається актуальність розглядуваної проблеми, структура й логіка її викладу й аргументації, оцінюється ступінь новизни, оригінальність авторського підходу, наукова, практична або художня значущість.

Рівні навчальних досягнень – визначаються на підставі критеріїв і показників оцінювання навчальних досягнень учнів. Виділяють такі *рівні*: *початковий* (рецептивно-продуктивний), *середній* (репродуктивний), *достатній* (конструктивно-варіативний), *високий* (творчий). 1-й рівень – початковий (1–3 бали), характеризується первинним уявленнями учнів про предмет вивчення, фрагментарністю відповідей; 2-й рівень – середній (4–6 балів), характеризується здатністю учнів вирішувати найпростіші завдання за зразком, відтворювати основний зміст навчального матеріалу, опановувати елементарними навчальними вміннями; 3-й рівень – достатній (7–9 балів), характеризується знанням учнями істотних ознак досліджуваних понять, умінням оперувати ними, вирішувати стандартні завдання, умінням робити висновки, виправляти допущені помилки, але разом з тим – відсутністю вмінь переносити й використовувати отримані знання в інших навчальних ситуаціях; 4-й рівень – високий (10–12 балів), характеризується наявністю в учнів системних знань, вмінь самостійно оцінювати різні явища, факти, події, відстоювати власну позицію.

Статистика – це наука про масові явища, за допомогою якої можна отримати узагальнені дані про сукупності, що вивчаються, обчислити показники зв'язків і явищ, відкрити закономірності в розвитку досліджуваних процесів.

Тест – невелике стандартизоване завдання (питання або задача), за допомогою якого визначають рівень розумового розвитку, ступінь обдарованості, стан здоров'я, структурні якості особистості, типи спілкування, професійну придатність і ін. Основна функція тестів – діагностична.

Урок – 1) форма організації навчання, що характеризується постійним складом учнів, які мають приблизно однаковий рівень підготовки й вік; використанням різних методів, форм і видів пізнавальної діяльності учнів; обов'язковим відвідуванням всіма учнями; обмежена в часі частина навчального процесу; 2) система організаторської, навчально-виховної діяльності вчителя в єдності з навчально-пізнавальною діяльністю учнів, спрямована на досягнення цілей і завдань навчання й виховання.

Цитата – умовна витримка з тексту книги, монографії, здобутку, або чийсь слова, що наводяться письмово, з обов'язковою вказівкою автора, назви його роботи, місця, року видання й сторінки.

Якість знань – один із основних критеріїв оцінки знань учнів, що включає в себе *повноту, глибину, усвідомленість, систематичність, гнучкість,*

конкретність, узагальненість і ін., які виявляються в ході аналізу результатів засвоєння й використання знань. Під час вивчення й оцінки якості знань учнів виділяють три *рівні*: репродуктивний, конструктивний і творчий. *Репродуктивний* рівень знань – знання учнями фактів, явищ, подій, правил, дій і їхнє відтворення без істотних змін. *Конструктивний* рівень знань – знання, здобуті учнями в результаті комбінування, реконструювання знань першого рівня (за допомогою виділення головного, порівняння, узагальнення й інших прийомів розумової діяльності) і вміння використовувати їх у стандартних або варіативних умовах. *Творчий* рівень знань – знання, надбані учнями в ході самостійної пошукової діяльності й продуктивне застосування їх у змінених, нестандартних ситуаціях.

Якість освіти – 1) певний рівень знань і вмінь, розумового, морального й фізичного розвитку, що досягають ті, кого навчають, на певному етапі відповідно до запланованої мети; якість освіти вимірюється відповідно до освітнього стандарту; 2) інтегральна характеристика освітнього процесу і його результатів, що виражає міру їхньої відповідності розповсюдженим у суспільстві уявленням про те, якою повинен бути освітній процес і яким цілям він повинен служити.